mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

# İran Solunun Radikalleşme Sürecinin Türkiye ile Karşılaştırılması

**İlkay Yurdal,** İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi
**ORCID:** 0000-0001-8209-129X
**E-Posta:** yurdalilkay@gmail.com

**Öz**
İran, tarihsel gelişim açısından Türkiye ile en sık karşılaştırılan ülkelerden biridir. Bu çalışmada modernleşme sonrası İran solunun radikalleşme süreci, Türkiye ile karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. İran, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sadece iki yıl önce bir Meşrutiyet Devrimi deneyimlemiş, sosyalist düşünce ülkeye ilk kez bu dönemde girerek ilk sol örgütlerin temellerini atmıştır. İlk kitlesel sosyalist parti Tudeh (Kitle), 1941 yılında kurulmuş ve uzun süre İran solunun en güçlü unsuru olmuştur. Türkiye'de Tudeh ile kıyaslanabilecek etkideki ilk parti, Türkiye İşçi Partisi (TİP)'dir. Tudeh ve TİP solun popülerleşmesine yaptıkları katkıları nedeniyle kendilerinden sonra gelen bütün sosyalistleri etkilemiştir. Ancak, her iki parti de 1968 yılındaki yeni bir devrimci dalgayla yerlerini yeni gençlik örgütlerine bırakmışlardır. Farklı ülkelerde farklı sloganların öne çıktığı bu dönemde İran ve Türkiye gençlik hareketi anti-emperyalist bir söylemle iktidarı ele geçirmeyi hedeflemiştir. Silahlı mücadele fikri iki ülkede '60'lı yılların sonlarında mayalanarak '70'lerin başında uygulamaya geçmiştir. İran solunun radikalleşmesi Halkın Fedaileri ve Halkın Mücahitleri örgütlerinin eylemleriyle ortaya çıkarken Türkiye solu THKO, THKP-C, TKP-ML gibi örgütlerin eylemleriyle geleneksel mücadele yöntemlerinin dışına çıkmıştır. Kurulan ilk örgütler lider kadrolarını kısa süre içinde yitirdikten sonra ideolojik çatışmalarla bölünmüş, 1970'li yıllar boyunca azalma eğilimine giren silahlı eylemler İran'da İslam Devrimi'nin Türkiye'de 12 Eylül Askeri Darbesi'nin etkisiyle sönümlenmiştir. Bu gerilemenin ardından İran'da ve Türkiye'de ortak biçimde silahlı mücadele Kürt hareketi tarafından devam ettirilmiş, radikalleşen solun kimi bileşenleri bu harekete verdiği destek oranında varlığını sürdürmüştür.

**Anahtar Kelimeler**: İran Solu, Türkiye Solu, 1968, Öğrenci Hareketi, Silahlı Mücadele.

# A Comparison of the Radicalization Process of the Iranian Left with Turkey

**Abstract**
Iran is one of the countries most frequently compared to Turkey in terms of historical development. This study analyzes the radicalization of the Iranian left


Makale Gönderim Tarihi: 24.12.2025, Makale Kabul Tarihi: 10.04.2026

in the context of modernization through a comparative framework with Turkey. Iran experienced a Constitutional Revolution only two years prior to the Ottoman Empire, a period during which socialist thought first entered the country and laid the foundations for the emergence of early leftist organizations. Founded in 1941, Tudeh (Party of the Masses) emerged as the first mass socialist party and remained the most influential force within the Iranian left for many years. In Turkey, the Workers' Party of Turkey (TİP) was the first party to achieve an influence comparable to that of Tudeh. Due to their roles in popularizing the socialist ideas, both Tudeh and TİP influenced the development of all subsequent socialist movements. However, following a new revolutionary wave of 1968, both parties were overshadowed by emerging youth organizations. In this era of diverse international revolutionary currents, the Iranian and Turkish youth movements sought to seize power through anti-imperialist discourses. The idea of armed struggle matured in both countries during the late 1960s and was implemented by the early 1970s. While Iranian radicalization manifested through the actions of the People's Fedai and People's Mujahedin, the Turkish left transcended traditional struggle methods through organizations like THKO, THKP-C, and TKP-ML. Following the rapid loss of their leadership cadres, these pioneering organizations fragmented due to ideological conflicts. Armed actions, which declined throughout the 1970s, eventually dissipated under the impact of the Islamic Revolution in Iran and the September 12 Military Coup in Turkey. Following this regression, armed struggle in both nations was sustained by the Kurdish movement, and certain components of the radicalized left maintained their existence to the extent of their support for this movement.

**Keywords:** The Left in Iran, The left in Turkey, 1968, Student Movements, Armed Struggle.

## Giriş

İran'da sol, 1906 Meşrutiyet Devrimi'nden bu yana aktif olarak siyasi mücadele denkleminin içerisinde yer almıştır. Şah Rıza Pehlevi'nin 1925 yılındaki askeri darbesinin ardından 1920'ler ve 1930'lar boyunca hareket, çoğunlukla küçük hücreler halinde ve illegal olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak II. Dünya Savaşı esnasında ülkenin SSCB ve Britanya tarafından işgâl edilmesi, yalnızca devlet iktidarının değil, muhalefetin de geleceğini yeniden şekillendirmiştir. Bu kaotik ancak muhalefet için göreceli bir özgürlük anlamına gelen ortamda İran solu, tarihinin en büyük kitle partisi olan Tudeh'i inşa edebilmiştir. 1941'den en iyimser bakış açısıyla 1953 Darbesi'ne kadar uzatılabilecek bu zaman zarfında Tudeh, yaptıkları ve yapmadıklarıyla, kendisinden sonra gelecek tüm sol muhalefeti derinden etkileyecek tartışmaların öznesi olmuştur. Öyle ki, partinin modern İran tarihi açısından düşünsel alandaki kültürel etkisi reel politikadaki gücünden çok daha

yüksektir. 1950'li yılların sonu, Tudeh'in geçmişteki prestijli konumunu kaybettiği ve sol hareketin ciddi bir kabuk değiştirmenin arifesinde olduğu yıllardır. Fakat sol içerisindeki bu doğum sancısı, İran'a özgü bir gelişme olarak ele alınamaz. Zira 60'lar; başta Avrupa ve ABD'nin büyük şehirleri olmak üzere, dünyanın neredeyse tamamında yeni bir devrimci rüzgârın estiği, yepyeni bir politik atmosferin tüm yerküreyi kapladığı bir tarihi dönemeçtir. Her ülke, bu dönemeci kendi tarihsel birikiminin verdiği hız nispetinde arkasında bırakmıştır.

İran özelinde, 1960'lı yılların yerel politik gündeminin esmekte olan devrimci rüzgâr ile temas etmesi, sol hareketin önemli bir kesiminin radikalleşmesine yol açmıştır. Radikallik kavramıyla kastedilen, yirmi yıldır Tudeh'in sürdürdüğü geleneksel mücadele biçimlerine olan inancın sarsılması sonrasında silahlı mücadele fikrinin gündeme gelmesi ve buna bağlı olarak şehir ve kır gerillası türünden faaliyetlerde bulunan yeni birtakım örgütlerin ortaya çıkmasıdır. '68 Hareketi'nin bütün dünya için ortak bir genellemesini yapmak mümkün değildir. Fakat, hareketin yalnızca İran'da değil, gelişmiş kapitalist karaktere sahip olmayan pek çok ülkede benzer radikal pratikleri solun gündemine soktuğunu söylemek için yeterli kanıt mevcuttur. Bu nedenle, çalışmanın merkezinde yer alan ülke İran olmakla beraber sınır komşusu olan Türkiye'de gerçekleşen gelişmeler, yeri geldiği noktalarda bir karşılaştırma unsuru olarak kullanılacaktır. Bu bağlamda ilk bölümde İran solunun radikalleşmeden önceki temsilcisi olan Tudeh anlatılırken, kuruluşları arasında yirmi senelik bir fark olmasına karşın benzer bir tarihsel rol oynayan Türkiye İşçi Partisi denkleme dahil edilecektir. Zira gerek İran'da gerek Türkiye'de solun sonradan radikalleşen unsurları, bu iki partinin teori ve pratik bazında ortaya koydukları performansı eleştirmek suretiyle kendi pozisyonlarını belirlemiş ve kendi siyasi çizgilerini bu ayrışmanın üzerinden çizmişlerdir. Çalışmanın ikinci bölümünde 1968 yılında dünyayı etkisini altına alan devrimci dönemin gelişmiş kapitalist dünya, sosyalist blok ve az gelişmiş ülkelerdeki yansımalarına yakından bakılacaktır. Bunun ardından İran ve Türkiye'de '68 Hareketi'nin etkisiyle kurulan radikal sol örgütlerin kısa bir tarihçesi sunulacak, son bölümde bu örgütlerin ürettikleri teorik metinler üzerinden kendi ülkelerini ve dünyayı nasıl algıladıkları sorusunun yanıtı aranacaktır. Sonuç bölümünde tüm bu anlatının genel bir muhasebesi yapılacak, İran ve Türkiye solunun radikalleşme sürecindeki benzerlikler ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak sunulacaktır.

**Yükselişten Düşüşe Tudeh ve TİP**

Tudeh Partisi (Hizb-i Tudeh-i İran), 1941 yılında kurulmuş ve 1981 yılında İran İslam Cumhuriyeti tarafından tasfiye edilene dek, İran solunun en çok

tartışılan örgütü olmuştur. İran'da sol şemsiyesi altında değerlendirilebilecek, Marksizmden etkilenen sosyalist ve komünist hareketlerin tarihi, 1941 yılından çok daha eskilere gitmektedir (Khandagh, 2016). Ancak Tudeh kurulana kadar faaliyet yürüten örgütlerin hiçbiri, İran'da politik gündemi belirleme ve entelektüel alanı etkisi altına alma kabiliyeti açısından bu parti ile kıyaslanabilir bir nüfuza sahip olmamıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) de seçim sisteminin getirdiği avantajla görece düşük bir oy oranıyla da olsa, modern Türkiye Cumhuriyeti tarihinde parlamentoda temsil edilen ilk sosyalist parti olarak Türkiye solu açısından benzer bir konumda yer almaktadır. Ancak TİP, 1960 askeri darbesi sonrasında hazırlanan yeni anayasa ile birlikte normalleşmeye başlayan bir siyasi atmosferde kurulurken Tudeh, henüz İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü bir kaos ortamında siyasi hayata adım atmıştır. Ülkesini yirmi yıla yakın bir süre boyunca demir yumrukla yöneten ve tepeden inme modernleşmenin önemli temsilcilerinden biri olan Şah Rıza Pehlevi, savaş patlak verdikten sonra ülkeyi işgal eden Sovyet ve İngiliz kuvvetleri tarafından, özellikle Nazi Almanyası'yla olan yakın münasebeti gerekçe gösterilerek tahttan indirilmiştir (Ebrahimi ve Yusoff, 2011: 210). Gerçekte savaşın kaderini etkileyebilecek önemdeki Kafkasya bölgesini kontrol altında tutabilmek amacıyla gerçekleşen bu işgalin ardından ülkenin kuzeyi Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), güneyi ise İngiltere nüfuzu altına girmiştir.

Devrik Şah'ın yerine tahta oğlu Muhammed Rıza çıkartılarak Pehlevi Hanedanlığı'nın devamı sağlanmışsa da Şah Rıza döneminin politik baskı ortamı bir nebze azalmış ve bu da İran siyasi hayatının yeniden canlanmasına neden olmuştur. Bu kısmen elverişli ortamda, İran tarihindeki bir başka büyük politik mobilizasyon dönemi olan Meşrutiyet döneminde (1906-1911) de mücadele etmiş olan İrec İskenderi liderliğinde, Tudeh Partisi resmen kurulmuştur. Henüz kuruluş aşamasındayken kurucular arasında yer alan Süleyman Mirza İskenderi, İran'daki Kızılordu temsilcileri ve Sovyet istihbarat servisiyle doğrudan irtibat halinde bulunduğundan parti, bazı kesimler tarafından SSCB'ye tamamen bağımlı hatta onun bir "kuklası" olarak değerlendirilmiştir (Khandagh, 2016: 1). Ancak bu tarihten, İslam Devrimi tarafından tasfiye edilişine dek Tudeh ve SSCB arasındaki ilişkiyi Tudeh'in Sovyetler'den aldığı direktifleri harfiyen uyguladığı bir hiyerarşik pozisyonda tanımlamak haksızlık olacaktır. Zira iki grup arasındaki ilişkiler karşılıklı olarak birbirini etkilemiş ve birbirlerinin ideolojik pozisyonlarının güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Asinovskiy, 2023: 64). Tudeh liderliği; parti programının yayınlanması, gazete yoluyla basın faaliyeti ve daha geniş bir ifadeyle partinin legal bir şekilde örgütlenebilmesi için Sovyetler

Birliği'nin desteğini talep etmiştir (Chaqueri, 1999). Aradaki ilişki bu seviyede kalmamış ve Süleyman Mirza, nasıl bir parti teşkil edilmesi gerektiği hususunda Sovyet temsilcilerinin tavsiyelerine olan ihtiyacını da pek çok kez dile getirmiştir. SSCB ise kuruluş aşamasındaki partiyi kendi uluslararası çıkarlarına uygun bir surette yapılandırmak gayesiyle bu çağrıya olumlu yanıt vermiştir. Böylece Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası ihtiyaçlarına uygun olarak, İran'da yalnızca solu değil, diğer demokratik grupları da kapsayacak bir anti-faşist parti kurulması kararlaştırılmıştır (Chaqueri, 1999: 510). Zaten tam da bu nedenle Hizb-i Tudeh (Kitle Partisi) ismi, kurulacak parti için uygun görülmüştür. Türkiye'de kuruluşunda SSCB'nin rolü olan ve tarihsel olarak Komintern'in Türkiye temsilcisi olarak tanınan parti Türkiye Komünist Partisi (TKP)'dir. Ancak TKP, kuruluş yıllarından itibaren geçirdiği operasyonlar ve kadrolarının yurt dışına çıkmak zorunda kalması nedeniyle 1970'li yıllara kadar Türkiye'de kitleselleşebilmiş bir parti değildir. Bu nedenle çalışmada solun ülke çapında popülerleşmesi açısından Tudeh'in karşısında konumlandırılabilecek ilk örnek Türkiye İşçi Partisi'dir. TİP, kuruluşunda eski TKP'lilerin önemli roller oynadığı bir parti olsa da (Aydınoğlu, 2007: 95) SSCB ile Tudeh kadar açık bir ilişki içinde değildir. Partinin içinde SSCB çizgisine yakın bir hizip, Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ı tasfiye ederek partiyi bu çizgiye yaklaştırsa da TİP'in politikalarını belirlerken SSCB ile Tudeh kadar yakın bir ilişkide olduğunu söylemek mümkün değildir.

SSCB yetkilileri Tudeh'in kurucularına "başlangıç aşamasında sosyalist ve Sovyet yanlısı sloganları kullanmaktan kaçınarak söylemlerini demokratik çerçeve içinde tutmalarını" salık vermiştir (Mather, 2011: 614). Zira parti İkinci Dünya Savaşı'nın en şiddetli döneminde kurulmuştur ve SSCB bu dönemde ittifak halinde olduğu İngiltere ve ABD'yi karşısına almayacak geniş bir cephe siyasetini, etki edebileceği diğer ülke komünist hareketlerinin tümüne empoze etmiştir. Tudeh'in parti programı da kendisine biçilen faşizme karşı birleşik cephe oluşturma rolüne uygun biçimde Marksist eğilimler içermeyen ve sosyalist devrim hedefi gütmeyen bir siyasal metindir. İlan edilen programda ana hatlarıyla "İran'ın bağımsızlığının tesisi", "despotik rejimlere karşı demokratik bir rejimin inşası", "bireysel ve sosyal hakların güvence altına alınması" ve "eğitim, sağlık, ekonomi gibi alanlarda kapsamlı reformlar yapılması" gibi sınıfsal karakteri olmayan talepler ileri sürülmüştür (Chaqueri, 1999: 518). Belki bu karaktere en yaklaşan taleplerden biri olarak "Şah'ın ve taraftarlarının mülklerine İran halkının yararına el konulması" söylemi örnek gösterilebilir. Ancak burada da "İran halkı" gibi oldukça muğlak ve sınırları belli olmayan bir tabir kullanılmıştır.

Tudeh'in stratejik olarak benimsediği bu tavır belli oranda TİP tüzüğünde de gözlemlenebilir. 1968 yılındaki ikinci kongresine kadar TİP de kendisini "sosyalist" olarak tanımlamaktan kaçınmıştır. Ancak Tudeh'in sınıfsız kitle söylemine karşın TİP, tüzüğünün ikinci maddesine "*emekçi sınıf ve tabakalar işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmıştır"* ibaresini ekleyerek bir işçi sınıfı partisi olduğunu dönemin şartları elverdiği ölçüde deklare etmiştir (Varuy, 2010: 35).

Öte yandan Tudeh'in işçi sınıfından ve onun gündelik mücadelesinden uzak bir parti olduğunu söylemek kesinlikle mümkün değildir. Zira parti, İran Birleşik İşçi ve Emekçi Sendikaları Merkez Konseyi'ni önderliği altına alarak sanayi işçilerinin yüzde 75'ini örgütlemiş durumdadır (Abrahamian, 1988: 353 aktaran Behrooz, 2007). Tudeh'in işçi sınıfı üstündeki bu nüfuzu, partinin grev gibi mühim bir ekonomi-politik silahı elinde bulundurduğu anlamına gelmektedir. Bu da Tudeh'in 1950'lerin ortasına kadar yalnızca sol hareket içerisinde değil, bütün İran siyaseti içerisinde ne kadar güçlü olduğunu kanıtlayan bir başka veridir. Nitekim Merkez Konsey bu gücünü 1946 yılında gerçekleştirilen ve petrol sektörünün tümünü içine alan büyük bir grevle sergilemiştir (Abrahamian, 2018: 145). Öte yandan sendika-parti ilişkisi TİP için de büyük anlam ifade etmektedir. Her şeyden evvel TİP, 40'ı aşkın sendikacının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Parti, 1967 yılında sol tandanslı ilk sendika olan Devrimci İşçi Sendikaları Konfedarasyonu (DİSK)'nun kuruluşunda da önemli rol oynamıştır. Ancak, örgütlü işçi mücadelesine önderlik etme hususunda TİP, hiçbir zaman Tudeh'in 1940'lı yıllardaki gücüne erişememiştir.

Kuruluşunu takip eden on yıl içerisinde Tudeh'in geniş kesimleri kapsayıcı söylemi, işçi sınıfının yanı sıra orta sınıflar ve entelektüeller arasında da yankı bulmuştur. Sadık Hidayet, Bozorg Alevi gibi öykücüler, Ahmed Şamlu ve Said Nefisi gibi şairlerin yanında modern tiyatronun kurucuları Nuşin, Loreta ve Hüseyin Hayırha; oyun yazarı Gulam Hüseyin ve İran'ın ilk sinema yönetmenleri Gülistan ve Perviz Hanlari bu listeye dahil edilebilecek tanınmış simalardan birkaçıdır (Abrahamian, 2018: 146). Benzer şekilde TİP de kurulduğu günden itibaren yalnızca sol çevrelerde değil tüm ülkede ismi bilinen pek çok aydını bünyesine katmıştır. Öyle ki partinin devlet radyosunda (TRT) yayınlanan seçim propagandası konuşmalarının birini modern şiirin önemli temsilcilerinden, babası da uzun süreler Cumhuriyet Halk Partisi'nde Millî Eğitim Bakanlığı yapmış olan Can Yücel[1], bir başkasını çağdaş romancılığın en büyük isimlerinden Yaşar Kemal[2] yapmıştır. Her iki partinin de tarih sahnesinde gerilemelerine rağmen izlerinin kendilerinden

sonra gelen istisnasız tüm sol hareketleri etkilemesinde işte bu aydınların ve onların ülkenin bütününe yayılan popülaritesinin payı büyüktür.

Tudeh yalnızca işçi sınıfı, orta sınıf ve aydınların değil aynı zamanda İran'da yaşayan ulusal hareketlerin de sözcüsü olma iddiasında bulunmuştur. Ancak bu tavrı, SSCB'nin çıkarları doğrultusunda hareket etme yorumlarıyla birlikte değerlendirildiği için aynı zamanda partinin büyüyen dalgasını kıran ilk kriz olarak su yüzüne çıkmaktadır (Behrooz, 2007: 27). Bilindiği üzere İran tıpkı Osmanlı gibi imparatorluk geleneğinden gelen bir ülke olarak sınırları içerisinde farklı dilleri konuşan pek çok etnisiteyi barındırmaktadır. Ancak Şah Rıza döneminden itibaren bu farklı kimliklerin Fars kültürü içinde eritilmesine yönelik bir milli kimlik inşasına başlanmıştır. Bu durum İran'ın Kuzeybatısında yer alan Azerbaycan ve Kürdistan bölgelerinde ciddi huzursuzluklar yaratmış ve İkinci Dünya Savaşı esnasındaki fiili Sovyet işgali ile birlikte bahsedilen bölgeler neredeyse kendi kendini yönetir bir noktaya gelmiştir. Özellikle İran Azerbaycanı bölgesi Azerbaycan Demokrat Partisi (ADP) ismiyle Sovyet Azerbaycanı ile doğrudan ilişkili bir grubun denetimine girmiş ve bu bölgedeki Tudeh örgütleri de tabandaki ve Tahran'daki güçlü muhalefete rağmen liderlerinin kararıyla kendilerini lağvederek ADP'ye katılmıştır (Raine, 2010: 12). Ancak 1946 yılında Sovyet ordularının İran'dan çekilmesini takiben ADP'nin özerk yönetimi, İran kamuoyunda SSCB'nin İran topraklarını parçaladığı yorumlarına neden olmuştur. Tudeh bir yandan enternasyonalist dayanışma adına Azeri ve Kürt hareketlerini desteklerken diğer yandan bu hareketlerin ayrılıkçı değil kültürel özerklik yanlısı girişimler olduğunu açıklamaya girişerek milliyetçiler ile arasının açılmasının önünü almak istemiş ancak bunda başarılı olamamıştır (Abrahamian, 2018: 148). Yalnızca on iki ay süren özerk yönetim pratiği, gücünü toparlayan İran ordusunun bu bölgeleri yeniden ele geçirmesi ile sonlanmıştır. Tudeh hem ADP ile kurduğu ilişkiyle bu bölgedeki örgütlenme gücünü kaybetmiş hem de milliyetçi reflekslerle hareket eden önemli bir kitlenin de desteğini yitirmiştir.

Ulusal sorun, Türkiye için de çözüme kavuşmamış meselelerden biridir. Millî Mücadele'nin ardından ülkedeki Ermeni ve Rum nüfus büyük oranda sınırların dışına itilmiş ve daha homojen bir kimlik inşa edilmesi sürecine başlanmıştır. Ancak, yeni kurulan Cumhuriyet, Kürtlerin kültürel ve siyasi taleplerini karşılamaktan uzak kalmış ve daha 1925 yılından itibaren Güneydoğu bölgesinde ciddi ayaklanmalar baş göstermiştir. TİP, Türkiye'de Kürt meselesini ekonomik geri kalmışlıktan öte bir kimlik meselesi olarak gündeme getiren büyük çaplı ilk siyasi parti olmuştur. 1970

yılında gerçekleştirilen parti kongresinde yapılan tespitler bu meseleye bakışlarını özetler niteliktedir. "Kongre sırasında Türkiye'nin Doğu'sunda "Kürt halkı"nın yaşadığı ve bu halk üzerinde zaman zaman "baskı, terör ve asimilasyon" politikaları uygulandığı söylenmiş, "Doğu Sorunu"nun sadece bir bölgesel kalkınma sorunu olmadığı vurgulanmıştı" (Toprak, 2013: 58). Öyle ki, 12 Mart 1971'de Türkiye'de bir askeri darbe gerçekleşmiş bunun ardından partiye açılan kapatma davasının gerekçesi, bu kongrede sarf edilen cümlelerin ülke bütünlüğünü tehdit ettiği iddiası olmuştur. Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yargılama sonucu, TİP'in kapatılmasına ve parti liderleriyle üst düzey yöneticilerin 12 yıla varan hapis cezalarına çarptırılmasına karar verilmiştir (Toprak, 2013: 60). Yani ulusal hareketlere verilen destek, İran'da Tudeh'in kitlesel desteğinin bir kısmını kaybetmesine yol açarken Türkiye'de TİP'in hukuk eliyle tasfiye edilmesinin aracı olmuştur.

Tudeh'in yükselişine ket vurmak için İran'da alınan hukuki karar ise 1949 yılında Şah'a karşı düzenlenen bir suikast girişimiyle beraber gelmiştir. Gerçekte karşılığı olmasa da suikast girişiminden parti sorumlu tutulmuş ve Tudeh şubat ayındaki girişimin ardından yasa dışı ilan edilmiştir (Daemi, 2020: 4). Bu büyük darbeye rağmen, Tudeh'i İran siyasetinde gerçek anlamda gerileten sebepler farklıdır. Zira yeraltına çekilmek zorunda kalan örgüt kısa bir süre sonra toparlanmış ve tekrar yasal olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak 1950'li yıllara gelinirken İran'ı meşgul eden en büyük mesele olan petrolün millileştirilmesi konusunda takınılan tutarsız tavır partinin itibarını geri dönülmesi zor biçimde sarsmıştır.

Başlangıçta yabancı devletlere verilen petrol imtiyazına karşı çıkan Tudeh, 1944 yılında SSCB'nin imtiyaz talebi karşısında ağız değiştirerek İran petrolünün tamamının millileştirilmesi ve ayrıcalıkların kaldırılması yerine İngilizlere verilen imtiyaz kadar kuzey petrollerinde SSCB'ye de pay verilmesi tezini savunmaya başlamıştır. "Bu tutumuyla Tude(h), kuruluşundan bu yana ilk kez, İran'ın ulusal çıkarları söz konusu olduğunda bile Sovyet planlarını ön planda tuttuğunu açıkça göstermişti" (Behrooz, 2007: 30). Partinin Muhammed Musaddık yönetiminde hükümetin başına geçen milliyetçi-liberal Ulusal Cephe'ye bakışı da büyük dalgalanmalar göstermiştir. Musaddık yönetimi 1950 yılının başlarında aldığı petrolün millileştirilmesi kararını 1951 yılında uygulamaya koyacağını ilan etmiştir (Ebrahimi ve Yusoff, 2011: 217). Bu mesele etrafında senelerce çatışan iki taraf, birbirini İran dışı güçlere hizmet etmekle suçlamıştır. Tudeh kendisine yöneltilen SSCB yanlılığı suçlamasına karşı Ulusal Cephe'yi Amerikan emperyalizmine hizmet etmekle itham etmiştir. Ne var ki Musaddık, Şah

ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucu önce istifa etmiş ardından büyük bir halk desteğiyle 1952 yılında yeniden Başbakanlık makamına dönmüştür. Yaşanan bu gelişmenin ardından Tudeh de politika değişikliğine giderek 1953 yılında gerçekleşen askeri darbeye kadar Musaddık yönetimini desteklemiştir.

Ancak ABD tarafından planlandığı çoğunluk tarafından kabul edilen 1953 darbesine karşı parti gerek ordu içerisindeki subay yapılanmasını gerek sendikalar yoluyla harekete geçirebileceği işçi sınıfı kitlelerini seferber etmemiş, sokaktan çekilme çağrısına uyarak herhangi bir direniş göstermemiştir. Darbe sonrasında dahi yönetim kademesindeki stratejik noktalardaki varlığı ayakta kalmasına rağmen tereddüde düşen parti yönetimi, kadrolarının darbeciler elinde yok edilmesine seyirci kalmıştır (Ahmadzadeh, 2017: 25). Bu eylemsizlik, Ulusal Cephe'nin yarattığı milliyetçi dalgaya kapılmış kitleler üzerinde Tudeh'in itibarını bir kez daha ve bu kez çok daha güçlü şekilde zedelemiş ve 1958 yılına dek parti, kitlesel tabanını, ordu içerisindeki yapılanmasını ve işçi sınıfı üzerindeki etkisini yitirmiştir (Behrooz, 2007: 36). 1960'lı yıllar ise dünya çapında yepyeni bir devrimci dalga yaratmış, Avrupa ve Amerika'dan dünyanın geri kalanına büyük farklılıklar göstererek taşınsa da bu küresel hareket İran ve Türkiye'de sosyalist solu bir kez daha benzer mecralara yöneltmiştir. Ancak, Tudeh ve TİP sonrasını tartışabilmek için öncelikle '68 Hareketi'nin bu ülkeler için ne ifade ettiğini incelemek gereklidir.

**'68 Hareketi ve Sol**

Tarihte iktidarı elde etme konusunda nihai olarak başarılı olamadığı hâlde devrim diye adlandırılan hareketler vardır. Bunlar esasında yalnızca bir devletin sınırları içinde kalmayıp dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan bir dizi politik aksiyonun meydana getirdiği devrimci dönemler olarak tanımlanabilir. 1830 ve 1848 Devrimleri buna en güzel örneklerdir. Bu tarihlerde, çoğu kez birbiri ile fiziksel bağlantısı dahi olmayan bölgelerde ardı ardına isyanlar patlak vermiş ve devrim ateşi tüm Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Devrimciler, 1815 Viyana Kongresi ile oluşturulan statükoyu tam olarak yıkamamışlardır ancak toplumsal ve siyasi olarak o denli büyük dönüşümlere neden olmuşlardır ki 1830 ve 1848 yıllarındaki olaylar, devrim kavramıyla anılmayı hak eder konuma gelmiştir. İşte '68 Hareketi de mevcut kapitalist ekonomi sistemi üzerinde yükselen ulus-devlet yapısını ortadan kaldırmadığı halde etkisi dünyanın her bir köşesine yayılmış bir devrimci dip dalga olarak tanımlanabilir. Ancak dar anlamda siyasi iktidarı ele geçirmekten ziyade, hayatın her alanında ve bireyin kendi yaşam tarzında topyekûn bir değişim isteyen '68 Hareketi; 1830 ve 1848 Devrimleri'nden,

bunları takip eden Anayasal Devrimler'den ve son olarak Ekim Devrimi'nden ayrılmaktadır (Laçiner, 1998). '68 Hareketi, her ne kadar patlak veren öğrenci hareketleri neticesinde döneme adını veren yıl olsa da 1968 yılı ile sınırlı değildir. Bu hareketle, kabaca '60'ların ortasından 1971 yılına kadar devam eden bir süreçten söz etmek mümkündür. Öte yandan söz konusu hareket, Soğuk Savaş'ın tüm hızıyla devam ettiği, çift kutuplu bir dünyada meydana gelmiştir. Ancak, her iki kutup ve onun dışında kalan dünya da esmekte olan devrimci rüzgârdan payına düşen kıpırdanmayı bir ölçüde almıştır.

'68 Hareketinin genel bir tanımını yapmak oldukça zordur. Zira harekete damgasını vuran kavram "özgünlük" olmuştur. Öyle ki her ülke, kendi tarihsel gelişiminin getirdiği sosyo-ekonomik birikim sınırları içerisinde kendine has '68 deneyimleri yaşamıştır (Çubukçu, 2014: 29). Ancak yine de bu çalışmanın sınırları dahilinde söz konusu dönemi; Batılı gelişmiş kapitalist devletler, sosyalist devletler ve bunların dışında kalan ülkelerdeki pratiklere göre tasnif etmek belirli ölçüde mümkündür. Her ne kadar her coğrafyada farklı şekilde vücut bulsa da '68 Hareketi'nin genel ruhu dendiği zaman akla ilk gelenler; Batı Avrupa, ABD, Kanada gibi dünya kapitalist sisteminin kalbini oluşturan bölgelerdeki pratiklerdir. İkinci Dünya Savaşı yaşlı kıtayı yerle bir etmiş ve Avrupa'nın devleri Fransa, Almanya ve İngiltere ciddi bir ekonomik yıkıma uğramıştır. Yüzyılın başından itibaren yavaş yavaş gerileyen Britanya İmparatorluğu bu son darbe ile beraber uluslararası ekonomik sistemi organize etme ayrıcalığı ve misyonunu ABD'ye devretmek zorunda kalmıştır.

Savaş sonrası kapitalist piyasa ekonomisini dünya çapında yeniden ayağa kaldırma görevini üzerine alan ABD, ekonomileri savaştan ağır hasar alan ülkeler başta olmak üzere, piyasa sisteminin çarklarını döndürmek için acil paraya ihtiyacı olan ülkelere krediler vermek suretiyle bu ülkelere uluslararası üretimde belirli roller biçerek hızlı ve küresel bir üretim sürecini teşvik etmiştir. Marshall Yardımları ve Bretton Woods sistemi "tam istihdamın sağladığı kitlesel tüketimi ve işgücünün hem daha iyi korunmasını hem de ona giderek daha iyi para ödenmesini" temel alan Keynesçi model (Hobsbawm, 1996: 327) ile birleşince, alım gücündeki artış neticesinde büyük bir tüketim çılgınlığının pompalandığı bir "sosyal refah" dönemine girilmiştir. Sistem iktisadi olarak hala son derece dinamik gözükmekle birlikte '60'ların ortalarına gelindiğinde anılan ülkelerin her birinde bir "sosyal durgunluk" söz konusudur (Erten, 2008: 834). Bu durum genel olarak, izlenen iktisadi politikalarla belirli bir refah düzeyine kavuşan işçi sınıfının elde ettiği kazanımları korumak adına kabuğuna çekilmesine bağlanabilir. Uluslararası ortam da İkinci Dünya Savaşı ertesinde, Kore Savaşı istisnası

dışında sıcak çatışma ekseninden uzaklaşmış ve kitlelerin mobilizasyonunu tetikleyebilecek bir araç işlevi görmemiştir.

Fakat 1965 yılı itibarıyla bu çizilen tabloyu değiştirecek olaylar oldukça hızlı bir şekilde patlak vermiştir. Birincisi işçi sınıfının ağzına bir parmak bal çalınarak ehlileştirildiği bu ortamda, devrimci dinamizmi üstlenmeye başta üniversite öğrencileri olmak üzere gençler aday olmuştur. Refah döneminin çocukları arasında yükseköğrenim görenlerin oranı eğitim imkânlarının artışına paralel olarak muazzam şekilde yükselmiş ve üniversiteler düşünen, tartışan ve eyleme geçmekten çekinmeyen heyecanlı gençlerin karargâhlarına dönüşmüştür. Batı'nın seçkin üniversitelerinde, aldıkları eğitim dolayısıyla ciddi paralar kazanma ya da önemli mevkilere gelme ihtimalleri yüksek bunca genç, kendilerini izleyen eski kuşakları şaşırtacak şekilde *Beatnik*, *Hippi* gibi yeni hayat tarzlarına yönelmiştir. Fakat bu kültürel miraslar dönemin ruhunu nostaljik olarak hatırlamak için yararlı olsa da esasında dünya çapına yayılmış sistem karşıtı bir devrimci dönemin "yan ürünleri"dir (Çubukçu, 2014: 30). Savaş döneminin kıtlık günlerinin tersine inanılmaz bir tüketim propagandasının içinde büyüyen çocuklar, kapitalizmin "Amerikan hayat tarzı" olarak bilinen tek tip bir yaşam şeklini nasıl dayattığına bizzat şahit olmuşlardır. İşte bu çocuklar yetişkinliğe adım attıkları 1960'lı yıllarda tüketim toplumunun insan yaratıcılığını engelleyen ve toplumu alengirli metalarıyla uyuşturan kalıplarına karşı kendi alternatif dünyalarını inşa etmeye girişmiştir. Ancak gençlik bu yeni yaşam biçimini tarikatvârî şekilde içine kapanarak değil, toplumun ve devletin her kademesinde karşısına çıkan tüm iktidar biçimleriyle mücadele ederek deneyimlemiştir. Toplumun geri kalan kesimlerini kapitalizmin yarattığı yeni medeniyet hakkında uyarmak, onları uyandırmak için eyleme geçen '68 Kuşağı adeta yeni bir "aydınlanma ve aydınlatma" projesinin temsilcisine dönüşmüştür (Laçiner, 1975). Böylelikle Paris üniversitelerindeki kısa süreli bir öğrenci isyanı olarak görülen bu hareket kısa süre içerisinde 19. Yüzyılın sonlarından bu yana Avrupa'daki en büyük devrimci heyecanı yaratmış, ABD'de ise ırkçılık ve her türlü cinsel ayrımcılığa karşı çıkan devasa bir sivil haklar hareketinin fitilini ateşlemiştir.

'68 Hareketi, doğduğu kaynak olan gelişmiş Batılı kapitalist ülkelerde işte bu temel karakteristik özellikleri sergilemiştir. Fakat aynı yıllarda Sosyalist Blok'ta da değişim rüzgarları esmeye başlamıştır. Literatürde Prag Baharı olarak adlandırılan olaylar, bunun en somut göstergesidir. 1968 yılında Prag'da başlatılmak istenen dönüşüm, 1956 Macaristan deneyimiyle birlikte düşünüldüğünde Doğu Avrupa halklarının SSCB'nin demir yumruğundan

kurtularak kendi sosyalist deneyimlerini yaşama özlemini temsil etmektedir. Çekoslovakya'da Alexander Dubček önderliğinde başlatılan reform hareketi, gelişimi itibarıyla kitle eylemlerinin talebiyle meydana gelmemiştir (Uslu, 2008:160). Ancak 20 Ağustos 1968'de SSCB'nin başını çektiği Varşova Paktı güçleri tarafından yapılan askeri müdahaleye karşı gösterilen sivil direniş, dönemin ruhunu Doğu Avrupa sınırları içine sokmuştur. Ocak 1969'da bir üniversite öğrencisi olan Jan Palach, sansür ve ifade özgürlüğü kısıtlamalarına tepki olarak Václav Meydanı'nında kendini ateşe vererek '68 Hareketi'nin sembollerinden birine dönüşmüştür. Uygulamada, 1968'in özgürlükçü ruhuna taban tabana zıt şekilde gerçekleşse de Çin Halk Cumhuriyeti'nin başlattığı "Kültür Devrimi" de alternatif dünya arayışındaki gençleri etkileyen bir gelişme olarak '68 Hareketi'nin gündemine Sosyalist Blok'tan giren gelişmelerden biri olarak sayılabilir (Johansson, 2017).

Bu iki bloğun dışında kalan ülkelerde ise '68 Hareketi'nin ana gövdesini anti-emperyalizm söylemi oluşturmuştur. Bu ülkelerin bir kısmı gerçekten de sömürge statüsünde tanımlanmaya müsait olsa da örneğin Türkiye ve İran gibi sömürge olmayan ancak kapitalist sistemle dezavantajlı şekilde eklemlendiği ölçüde emperyalizmin olumsuz etkilerini hisseden ülkelerde de anti-emperyalizm söylemi birincil niteliğini korumaktadır. Bu açıdan Küba Devrimi ve Vietnam Savaşı'nın etkileri, çok büyük boyutlardadır (Mohendesi, 2023). Özellikle Küba'da bir grup idealist devrimcinin bir araya gelerek kendi ülkelerinde iktidarı ele geçirmesi ve tüm Latin Amerika'da ABD'ye kafa tutmaya başlaması, bu ülkelerin gençleri için önemli bir ilham kaynağıdır. Öte yandan bu coğrafyalarda, refah toplumunun getirdiği tüketim temelli uyuşukluğa karşı tepki gösterilmesinden çok kırda ve kentte süregiden yoksulluğu ortadan kaldırmak için mücadele etme teması belirleyicidir. Hal böyle olunca, Avrupa'daki çağdaşları, geleneksel komünist partilerin hantal yapısına karşı söylemler geliştirmekle meşgulken bu toprakların gençlerinin gündemine Stalinizm dahi yeni keşfedilen bir olgu olarak girmektedir. Örneğin temel Marksist klasikler dahi Türkçeye ilk defa 1960'lı yılların ortalarında çevrilebilmiştir (Şener, 2015: 13). İki akım arasındaki bu farklılık, söz konusu ülkelerde devlet gücünün sorgulanmasından ziyade bu gücün kimin elinde olduğu sorusuna yoğunlaşılmasına neden olmuştur (Erten, 2008: 840). Bunun mantıksal sonucu ise devrimci faaliyetin siyasal iktidarı ele geçirme taktiklerine indirgenmesidir. İşte bu yüzdendir ki İran ve Türkiye'de gençler, kendilerinden ileri bir tarihsel aşamada olduklarını düşündükleri gelişmiş kapitalist devletlerdeki muhalefet pratiklerinden çok Küba-Vietnam-Çin örneklerini inceleyerek kampüslerde gelişen toplumsal hareketi silahlı mücadele kanalına aktarmışlardır.

**Radikalleşme ve Silahlı Mücadele**

İran'da gerilla hareketinin ortaya çıkışı yukarıda özetlendiği şekliyle, çok daha geniş bir manzaranın küçük bir parçası olarak düşünülmelidir. Ancak başından beri altı çizildiği üzere '68 Hareketi, her ülkede, o coğrafyanın tarihsel belleğine dokunan özgün farklılıklar gösterir. Bu noktadan bakıldığında İran gençlerini silahlı mücadeleye iten gelişmelerin başında Haziran 1963 Ayaklanması gelmektedir. 1963 yazında Şah Muhammed Rıza, "Beyaz Devrim" olarak bilinen geniş kapsamlı bir reform programının yürürlüğe gireceğini ilan etmiştir. Program, sınırlı bir toprak reformu ve petrol gelirlerinin artışına dayanan bir takım popülist politikalarla, kır ve kent yoksullarının durumunu göreceli olarak iyileştiren bir karaktere sahiptir. Ancak temel amacı Şah yönetimine kitlesel bir destek ve meşruiyet kazandırmaktır (Ansari, 2001: 3). Diğer yandan Şah'ın iktidarını tehdit etme potansiyeli bulunan güçlerin belini kırmak üzere tasarlandığı da rahatlıkla söylenebilir. Bu güçlerin bir kısmı ulema, toprak sahipleri, aşiret reisleri gibi geleneksel unsurlardan oluşmaktaysa da başlatılan hamleyle esas olarak İran'ı bir "kızıl devrim"e götürme niyetindeki solun devrimci unsurları hedef alınmıştır. Dolayısıyla Beyaz Devrim ilan edilir edilmez, toplumsal muhalefetin her kesiminden binlerce insan meydanlara akın etmiş ve hükümetin bu eylemlere müdahalesi çıplak şiddet olarak kendini göstermiştir. Onlarca eylemcinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan protestolar sol muhalefet içinde geleneksel mücadele biçimleri olan boykot, sokak gösterileri, genel grev gibi eylemlerden umudun kesilmesi eğilimini güçlendirmiştir (Abrahamian, 1980: 4). Bu kanaatin yaygınlaşmasında yirmi yıllık Tudeh deneyiminin solda yarattığı büyük hayal kırıklığının etkisi oldukça fazladır.

Her ne şekilde olursa olsun, '60'lı yılların ortalarından itibaren İran ve yurt dışında örgütlü sol hareketler içerisinde yeni bir eşik aşılmış ve özellikle üniversite gençliği tarafından silahlı mücadele tartışmaları yapılmaya başlamıştır. 1962 yılında daha önce Avrupa ve Amerika'da kurulmuş farklı öğrenci örgütleri bir araya gelerek İranlı Öğrenciler Konfederasyonu-Ulusal Birlik isminde bir çatı örgütü kurmuş, Tahran Üniversitesi Öğrenci Örgütü de bu birliği tanıyarak uluslararası temsil yetkisini kabul etmiştir (Matin-Asgari, 1993: 157). Bu platform, gençlik hareketinin yeni mücadele biçimlerine dair yaptığı tartışmalarda bir çatı oluşum olarak hizmet etmiştir. Konfederasyon; Almanya, Birleşik Krallık, Fransa, Avusturya ve İsviçre'de okuyan İranlı öğrencilerin bir araya gelmesiyle kurulmuş ve kısa zamanda Avrupa'daki devrimci dalganın etkisiyle radikalleşmiştir (Asgari, 1993: 120-122 aktaran Vaghefi, 2017: 62).

‘60’lı yıllar, Türkiye’de de üniversite gençlerinin Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) türünden öğrenci örgütleri oluşturarak teorik tartışmalar yürütmeye başladıkları zamanlardır. FKF, Türkiye solunun önemli tartışmalarından biri olan Sosyalist Devrim (SD)–Milli Demokratik Devrim (MDD) tartışmasının yürütüldüğü bir zemin olarak daha sonra Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (Dev-Genç) adını almış ve Türkiye’deki sol gerilla hareketinin önderleri bu oluşumun içerisinden çıkmıştır. TİP’in irtifa kaybettiği esnada Dev-Genç, solun en önemli ideolojik ve örgütsel odağı olmuştur (Bora, 2016: 52) Öyleyse, her iki ülkede de silahlı mücadele fikrinin ’68 Hareketi’nin öğrenci eylemciliğinden doğduğu varsayımı, bu örneklerle de kanıtlanmış görünmektedir. Dolayısıyla 1960’lar her iki ülke için de gençlik hareketlerinin silahlı eylemlere geçişinin hazırlık evresi olarak tespit edilebilir.

Ancak, İran’da gerilla hareketi, Marksist unsurlarla sınırlı değildir. Hareket kabaca Marksizm eğilimli İran Halkın Fedaileri Gerilla Örgütü (Sazıman-e Çerik-ha-yi Feda’i-yi Halk-i İran) ile İslami eğilimli İran İran Halkın Mücahitleri Örgütü (Sazıman-e Mucahidin-i Halk-i İran) ve bu iki gruptan ayrılarak kurulan diğer küçük örgütler şeklinde şematize edilebilir. Dünya görüşleri ve sınıfsal pozisyonları ne olursa olsun bahsedilen yapılanmaları teşkil eden gençler, İran ekonomisinin yukarı doğru ivme kazandığı, işsizlik oranının azalma eğilimine girdiği ve maaşların yüksek seyrettiği bir dönemde bir araya gelmişlerdir. Dolayısıyla İran gerilla hareketi de tıpkı Avrupa ‘68 hareketi gibi, doğrudan ekonomik sebeplerle açıklanamaz. Üstelik hayatlarından vazgeçme pahasına eyleme geçen bu gençler, İran’ın Tebriz, Tahran gibi büyük şehirlerindeki yüksek prestijli üniversitelerinde eğitim görmüş ve kariyer imkânı hayli yüksek öğrencilerdir. Türkiye öğrenci hareketinin de lider kadrosu orta sınıf kökenli ailelere mensup; İstanbul, Ankara ve İzmir’in en iyi üniversitelerini kazanmış gençlerden oluşmaktadır. Bu gençler, silahlı mücadeleyi işçi ve köylü kitlelerini devrim için harekete geçirecek bir öncü savaşı olarak gören ve bu yolda hayatlarını kaybetmeyi göze alan bir grup idealistten oluşmaktadır.

İran’da Şah rejimine karşı ilk silahlı eylem 1971 yılında Halkın Fedaileri örgütü tarafından Siyahkel isimli küçük bir kasabanın karakoluna yapılan baskın neticesinde gerçekleşmiştir. Halkın Fedaileri, İran’da gerçek devrimci öncünün ancak askeri-siyasi mücadele ile ortaya çıkabileceğini savunmuş ve kitlelerin kendiliğinden uyanışının mümkün olmadığına inanarak silahlı mücadeleyi bu eylemiyle başlatmıştır (Ahmadzadeh, 2017: 75). Halkın Fedaileri, ‘60’lı yıllarda üç farklı hücrenin bir araya gelmesiyle kurulmuş bir örgüttür (Alaolmolki, 1987: 22). Birinci grup bir süre cezaevinde kaldıktan

sonra Lübnan'da askeri eğitim almış eski bir Tudeh'li olan Bezhan Cezeni liderliğinde, Tahran Üniversitesi'nde örgütlenmiştir. İkinci grup, Meşhed'den Tahran'a öğrenim için gelen iki öğrenci, Mesud Ahmedzade ve Emir Perviz Puyan'dan oluşurken, üçüncü kanadı Behruz Dehgani çevresindeki bir grup Tebrizli öğretmen oluşturmaktadır. Halkın Fedaileri'nin politik söylemini büyük ölçüde Tudeh'e yönelttiği eleştiriler belirlemiştir. Fedailer, Tudeh'i körü körüne SSCB'nin peşinden gitmek, Azerbaycan ve Kürdistan'daki ulusal soruna duyarsız kalmak ve parlamentarizm temelinde pasif bir siyaset yürütmek ile itham etmektedir (Abrahamian, 1980). Türkiye'deki gerilla hareketinin öncüleri olacak öğrencilerin de bu dönemde yoğun bir TİP eleştirisi yürüttüklerini tekrar hatırlatmak elzemdir. Halkın Fedaileri, kurucu kadrosunu Siyahkel baskınının ardından geçirdiği SAVAK operasyonları ile büyük ölçüde kaybetse de '70'li yıllar boyunca yeni üye devşirebilmiş ve 1979 Devrimi'ne dek varlığını korumuştur.

Örgüt, özellikle 1971 ve 1975 arasında karakol baskınları, banka soygunları ABD konsolosluklarına bombalı saldırılar, üst düzey bürokratlara ve sanayicilere suikastlar gibi sansasyonel eylemlere imza atmıştır (Vaghefi, 2017: 77). 1975 yılından sonra, Fedailer ve devlet arasındaki çatışma bir kısır döngü halini almış ve örgüt silahlı mücadeleyi bırakarak işçi sınıfını örgütlemeyi savunan bir grup militanın Tudeh çizgisine geçiş yapmasıyla ikiye bölünmüştür.

Türkiye'de de 1970'lerin başında Deniz Gezmiş ve arkadaşları tarafından Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Mahir Çayan tarafından Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) ve İbrahim Kaypakkaya tarafından ise Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist (TKP-ML) isimli silahlı mücadele örgütleri kurulmuştur. Öğrenci hareketinin içinde yükselen bu gençlik liderlerinin pek çoğu Filistin'deki gerilla kamplarında aldıkları eğitimi Türkiye topraklarına taşımışlardır (Köse, 2018: 28). Bilhassa THKO ve THKP-C, İran'daki örneklerine benzer şekilde örgüt finansmanı için yaptıkları banka soygunlarının yanında, özelikle NATO bünyesinde faaliyet gösteren yabancı asker ve teknisyenlerin kaçırılması türünden eylemlere imza atmışlardır. Bu tür faaliyetler, söz konusu dönemde, İran ve Türkiye solunun anti-emperyalist mücadele yöntemi konusundaki algıları hakkında ipuçları vermesi açısından değerlidir.

Gerilla hareketinin diğer kanadı ise bir tür İslami sosyalizm sentezini şiar edinen İran Halkın Mücahitleri Örgütü (Kısaca Halkın Mücahitleri)'dür. Halkın Mücahitleri, Ulusal Cephe içinde faaliyet gösteren ve Fransa'da

eğitim almış bir mühendis olan Mehdi Bazergan ve Ayetullah Talegani önderliğindeki dini kanattan koparak radikalleşen unsurlar tarafından inşa edilmiştir. Muhammed Hanifnejad öncülüğündeki bir öğrenci grubu Tahran Üniversitesi'nde bir araya gelerek örgütün temellerini atmıştır. Halkın Mücahitleri, düşünce bazında büyük oranda Ali Şeriati'nin fikirlerinden etkilenmiş ve 60'lı yıllarda Şeriati'nin verdiği bir dizi konferans organize ederek kendisine önemli bir taban yaratabilmiştir. Öyle ki bu dersler, yeni üyeler çekmek adına sesli kayıt altına alınıp çoğaltılarak İran'ın çeşitli bölgelerine dağıtılmıştır (Abrahamian, 1980: 10). Halkın Mücahitleri ideolojik olarak Şiiliğin dini inanç olmanın ötesinde bir eşitlik ve isyan hareketi olduğunu savunmuştur. Onlara göre Şii İslam'ı bu özü itibarıyla kapitalizm, emperyalizm, toprak ağalığı ve her türlü muhafazakâr ruhban sınıfına karşıdır. Örgüt İran'ın geleneksel mirasına da hitap eden bu ideolojik yaklaşımıyla '60'lı yıllar boyunca çok sayıda taraftar elde etmiş ve Halkın Fedaileri tarafından gerçekleştirilen beklenmedik Siyahkel eyleminin ardından planlanandan daha erken bir tarihte, yine 1971 yılında, ilk silahlı eylemini gerçekleştirmiştir. Zira Fedailerin eylemi İran gençliği üzerinde önemli bir etki yaratmış, Halkın Mücahitleri liderleri de geniş çaplı bir eylem yapma konusunda ciddi bir baskı altına girmiştir (Tabaar, 2025: 8).

İran Şahlığı'nın 2500. yılı kutlamalarında ana elektrik şebekesine saldırı gerçekleştiren örgütün kaderi de Fedailer ile benzer seyretmiş, takip eden birkaç ay içinde kurucu kadronun tamamına yakını hükümet güçleri tarafından öldürülmüştür. Halkın Fedaileri, 1975 yılında eylem pratiği üzerinden bir bölünme yaşarken Halkın Mücahitleri ise teorik yaklaşımını revize etmiş ve örgüt liderliği bu tarihte rehber olarak İslam'ı değil Marksizmi seçtiklerini ilan etmiştir. Bu radikal hamle, hareketin Müslüman Mücahitler ve Marksist Mücahitler (1979'dan sonra PEYKAR) olarak ikiye ayrılmasına neden olmuştur (Alaolmolki, 1987: 226). Özetle 1979 öncesine gelindiğinde Halkın Fedaileri, Müslüman Mücahitler ve PEYKAR (Mücadele) olmak üzere üç ana örgüt varlığını korumaktadır. Ancak bu üç örgüt içinden yalnızca Halkın Fedaileri'nin bir kanadı devrim anına dek tutarlı bir şekilde silahlı mücadele yöntemini savunmaya devam etmiş, kalan ikisi silahlarını tamamen bırakmasalar da alternatif eylem biçimlerine yönelmişlerdir. Türkiye'de ise THKO, THKP-C ve TKP-ML'nin başını çektiği şehir ve kır gerilla hareketi, eylem biçimi olarak benzerlik gösterse de İran'dan daha kısa ömürlü olmuş ve 1972 yılında sönümlenmiştir (Aydınoğlu, 2007: 260).

İran gerilla hareketinin Türkiye pratiğinden ayrılan bir diğer özelliği de toplumsal bir devrime tanıklık etmesidir. 1979'a gelindiğinde hareketin

büyük ölçüde parçalanarak silahlı eylemlerden uzaklaştığı doğruysa da bilhassa Halkın Fedaileri, devrimin ilk günlerinde Şah güçleriyle çatışarak, kritik noktaların ele geçirilmesinde (ve dolaylı olarak devrimin kaderinde) aktif rol oynamıştır. Ancak, İslam Cumhuriyeti'ne karşı tutarlı bir tavır takınılamaması, devrim ertesinde radikal solun hızlı şekilde tasfiye edilmesine neden olmuştur. Bunda, silahlar kendine dönene dek İslam Cumhuriyeti'ne destek vermeyi sürdüren Tudeh'in de rolü yadsınamaz. Ne var ki İran'da solun kitleselleşmesini sağlayan partiyi bu politikası da kurtaramamış ve rejim, en radikal unsurlarla işini bitirdikten sonra parti liderlerinden işkence altında aldığı "SSCB ajanlığı" yönündeki itirafları kullanarak Tudeh'i de tarih sahnesinden silmiştir (Jahanpour, 84: 157).

Gerek İran'da gerek Türkiye'de 1980 sonrası gerilla hareketi, Kürt bölgelerine kaymıştır. İran'da İslami rejimle kurulduğu andan itibaren çatışmaya giren İran Kürdistan Demokratik Partisi (Hizb-i Demokrat-i Kürdistan-i İran) ve Marksist kökenli Komalah, gerilla mücadelesini sürdüren istisnai gruplar olmuşlardır (Alaolmolki, 1987: 229). Solun darbe yiyip tasfiye olan unsurlarının bazıları İran Kürdistanı'na sığınarak bu mücadeleye katılmıştır. Türkiye'de de 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından Marksizm ile Kürt milliyetçiliğini harmanlayan PKK kurulmuş ve gerilla savaşının Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı illere taşınmasıyla çatışma '70'lerin başındaki deneyimle kıyaslanamayacak bir büyüklüğe ulaşmıştır.

**İran ve Türkiye'deki Silahlı Mücadele Örgütlerinin Teorik Perspektifleri**

Buraya kadar İran ve Türkiye'de solun radikalleşme süreci ilk silahlı örgütlerin kuruluş dinamiklerinin genel bir özeti sunularak ele alındı. Bunun için yoğun olarak literatürdeki ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bölümde ise İran ve Türkiye'de faaliyet gösteren bu örgütlerin ülkelerine ve dünyaya dair teorik bakışları ayrıntılarıyla analiz edilecektir. Söz konusu karşılaştırmaya bir çerçeve çizmesi adına her örgüt önceden belirlenen birtakım alt başlıklar üzerinden değerlendirilecektir. İlk olarak sol hareketlerin kendi ülkelerindeki toplumsal yapıyı nasıl tahlil ettikleri, mevcut devlet ve iktidar yapısına karşı nasıl bir devrim stratejisi öngördükleri sorusuna odaklanılacak ardından bu örgütlerin birbirleriyle ve toplumun etkili diğer kesimleriyle ilişkilerine ışık tutulacaktır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan ilk hareketlerin zamanla yaşadıkları örgütsel bölünmeler ve çöküş dinamikleri kısaca özetlenecek ve son olarak İran ve Türkiye'deki radikal solun SSCB ve Çin başta olmak üzere sosyalist dünyaya karşı bakışı kıyaslanacaktır.

1970'li yıllarda silahlı mücadele fikrini savunarak kurulan radikal örgütlerin derinlemesine inceleneceği bu bölümde İran için Halkın Fedaileri, Halkın

Mücahitleri ve PEYKAR örgütleri seçilirken Türkiye için THKO, THKP-C ve TKP-ML örgütleri ele alınmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinin aksine bu bölümde adı geçen örgütlerin kurucu liderlerinin kaleme aldığı birincil kaynaklara ağırlık verilecek, ikincil kaynaklar bu metinlerde bulunmayan olgusal değerlendirmeler için bir bağlantı unsuru olarak kullanılacaktır. İran'da 1970'lerdeki ilk silahlı eylemi Halkın Fedaileri gerçekleştirdiğinden değerlendirmeye bu örgütle başlanması yerinde olacaktır.

*Halkın Fedaileri*

Halkın Fedaileri'nin görüş ve eylemlerini anlayabilmek için başvurulacak birincil kaynaklar örgütün kurucu liderlerinin yazdığı temel metinlerden oluşmaktadır. Bunların ilki Mesud Ahmedzade tarafından kaleme alınan "Silahlı Mücadele; Hem Strateji Hem Taktik" (Mobâreze-i Moselhâne: Hem Strateji ve Hem Taktik) iken ikincisi Emir Perviz Puyan'ın yazdığı "Silahlı Mücadelenin Gerekliliği ve "Hayatta Kalma" Teorisinin Reddi" (Zarûret-i Mobâreze-i Moselhâne ve Redd-i Teori-i Bekâ)'dır. Bir diğer temel metin ise silahlı mücadelenin bir senelik muhasebesi olan Hamid Eşref tarafından yazılmış "Şehirde ve Dağlarda Bir Yıllık Gerilla Mücadelesinin Tahlili" (Tahlil-i Yek Sâl-ı Mobâreze Çeriki Der Şehr Vukûh) adlı eserdir. Örgütün İran toplumsal yapısına ve Şah rejimine karşı bakışını bu metinlerde yapılan değerlendirmelerde bulmak mümkündür. Bu çalışmada, söz konusu metinlerin yurt dışındaki İranlı öğrenci grupları tarafından yapılan İngilizce çevirileri esas alınmıştır.

Halkın Fedaileri'ne göre Şah Rejimi'nin 1963 yılında Beyaz Devrim kapsamında gerçekleştirdiği toprak reformunun ardından İran'ı "feodal" olarak tanımlamak artık mümkün değildir. Mesud Ahmedzade'ye göre emperyalist tekeller kademeli olarak milli burjuvaziyi tasfiye etmiş böylelikle ülkeye "komprador burjuvazi" hâkim olmuştur. Toprak reformunun amacı yoksul köylünün durumunu iyileştirmek değil, emperyalizme bağımlı bürokratik komprador kapitalizmin kırsal alanlardaki ekonomik, siyasi ve kültürel tahakkümünü genişletmektir. Feodal ekonomi emperyalist çıkarlarla çelişkiye düştüğü anda Şah rejimi, zaten çürümüş olan feodal sistemi tamamen ortadan kaldırmıştır (Ahmadzadeh, 2017: 48). Dolayısıyla gelinen noktada İran'ı "bağımlı kapitalizm"in hâkim olduğu bir tür "yeni sömürge" olarak tanımlanmak gerekmektedir. Örgüt içindeki bir diğer önemli figür olan Cezeni, İran'da feodalizmin çözülmesindeki ana rolü içsel dinamiklere atfetse de 1970'li yıllarda İran'daki hâkim toplumsal yapıyı "bağımlı kapitalizm" olarak tanımlama konusunda diğer liderlerle ortaklaşmaktadır (Behrooz, 2007: 109).

Halkın Fedaileri'nin devlet ve iktidar karşıtı devrimci mücadele stratejisi de bu toplumsal tahlile göre şekillenmiş, emperyalizm destekli baskıcı Şah rejimine karşı pasif bir direnişin mümkün olmadığı tespiti yapılarak silahlı mücadelenin geçerli tek yöntem olduğu ilan edilmiştir. Emir Perviz Puyan, Tudeh başta olmak üzere geçmiş sol grupların izlediği, pasif kalarak sadece varlığını sürdürmeyi temel alan siyaseti "bekâ teorisi" olarak kavramsallaştırıp reddetmiştir (Pouyan, 2026: 1). Puyan bu yaklaşıma karşı "iki mutlak" olarak anılan bir teorik perspektif ortaya koymuştur. Buna göre İran'daki mevcut devrimci güçler iktidara "mutlak bir güç" atfederken kendilerini de "mutlak bir zayıflık" içinde görmektedir. Bu illüzyonu yok etmenin tek yolu rejimin sanıldığı kadar güçlü olmadığını gösterecek bir silahlı ayaklanmadır (Pouyan, 2026: 4).

Silahlı mücadelenin kaçınılmaz olduğuna dair Puyan'dan gelen bu ilk çıkış Mesud Ahmedzade tarafından da desteklenerek geliştirilmiştir. Ahmedzade'ye göre Küba deneyimi, küçük bir silahlı gücün devrim için ayaklanmayı başlatabileceğini ve kitleleri peşinden sürükleyebileceğini göstermiştir (Ahmadzadeh, 2017: 58). İran gibi demokratik alanın tamamen baskılandığı bir ortamda "küçük motor" (öncü grup) ancak silahlı mücadele yoluyla "büyük motor"u (işçi sınıfı-kitleler) harekete geçirebilir. Silahlı mücadele rejimin ordusunu parçalamak için askeri bir taktik olduğu kadar kitleleri seferber etmek için de siyasi bir stratejidir (Ahmedzadeh, 2017: 78). Cezeni ise diğer liderleri sekterlik ve maceracılığa düşmemeleri yönünde uyarmaktadır. Ona göre silahlı mücadele ancak kitleleri politik olarak örgütleyecek bir devrimci faaliyetin propaganda unsuru olarak ele alınmalıdır. Ancak bu şerhe rağmen Cezeni de silahlı eylemin bütün öteki taktik ve stratejilerin ekseni olduğu fikrinde diğer isimlerle ortaklaşmaktadır (Behrooz, 2007: 116). Hareketin operasyonel lideri konumundaki Hamid Eşref ise silahlı mücadele konusunda Ahmedzade'nin şehir gerillasına öncelik verme yaklaşımına karşı çıkarak kırlar ve kentlerde dengeli bir eylem yolu seçilmesi gerektiğini savunmuştur (Ashraf, 2017: 176).

Burada kısa bir parantez açarak örgütün 1979 yılında yaşadığı bölünmeyi özetlemek Halkın Fedaileri'nin bundan sonra ele alınacak hususlardaki konumunu değerlendirebilmek için zorunludur. Daha önce de bahsedildiği üzere örgüt 1971 yılındaki Siyahkel baskınından sonra lider kadrolarının tamamını 1975 yılı itibarıyla kaybetmiş ve gücünü büyük oranda yitirmiştir. Ancak 1979 Devrimi'ne giden süreçte örgüt tekrar bir kitleselleşme dönemine girmiş, bu durum hareket içerisinde ideolojik bir kopuşu tetikleyerek örgütün ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Halkın Fedaileri'nin Tudeh'i ve

onun yasal siyaset biçimini destekleyen üyeleri Çoğunluk (Ekseriyyet) adıyla anılır hale gelirken kuruluştaki Tudeh karşıtı silahlı mücadele yöntemini devam ettirmeyi savunan üyeleri Azınlık (Ekalliyyet) kanadı olarak varlığını sürdürmüştür (Behrooz, 2007: 194).

Halkın Fedaileri'nin yukarıda sunulan ideolojik yaklaşımı ve bunun üzerinden yaşadığı bölünme diğer devrimci gruplarla ilişkilerini de doğrudan belirlemiştir. Örgüt temelde Tudeh'in yasal siyasetine karşı bir manifesto ile yola çıktığından bu partiyi pasifist ve oportünist olarak değerlendirip ittifak yapılacak bir hareket olarak görmemiştir (Pouyan, 2017: 164). Halkın Mücahitleri ile olan ilişki ise özünde rekabete dayansa da kısmi bir iş birliğini de içermektedir. Halkın Mücahitleri Siyahkel eyleminin hemen ardından silahlı mücadele tekelinin Fedailer'de kalmaması adına harekete geçen bir rakip olarak ortaya çıksa da bu iki örgüt hapishanelerde birbirleriyle dayanışma içinde olmuş, bazı liderleri Şah güçleri tarafından ortak operasyonlarda birlikte öldürülmüştür (Behrooz, 2007: 123). PEYKAR ise Halkın Mücahitleri içinden Marksizmi savunarak doğduğundan, Halkın Fedaileri'nin rakip olarak gördüğü ve gerilimli ilişkiler içerisinde bulunduğu bir gruptur.

Halkın Fedaileri'nin toplumun diğer kesimlerine, özellikle liberaller ve din adamlarına karşı tutumunu ise 1979 Devrimi'ne giden süreç belirlemiştir. Örgüt devrim öncesi dönemde ulusal burjuvazinin büyük oranda çözüldüğünü düşündüğünden liberallere herhangi bir devrimci güç atfetmemektedir. Mehdi Bazergan'ın başında olduğu geçici hükümetin 14 Şubat 1979'da örgütün gerçekleştirdiği (4 Kasım 1979'da Hatt-ı İmam çizgisindeki gençlerin eyleminin öncüsü olacak olan) ABD Büyükelçiliği baskınına müdahale etmesi Halkın Fedaileri ve liberalleri sıcak çatışma noktasına getirmiş ve aralarını iyiden iyiye bozmuştur. Fedailerin din adamları sınıfına bakışı ise kendi içindeki bölünmenin ardından farklı uçlara savrulmuştur. Devrimi takip eden ilk aylarda örgütün hemen her kesimi Humeyni'nin başını çektiği ulema sınıfını Şah karşıtlığında ortak, ilerici bir müttefik olarak görmüştür. Ancak kısa süre içinde Humeyni'nin anti-demokratik eğilimlerinin gün yüzüne çıkmasıyla Fedailer İslam Cumhuriyeti'ni tanıma referandumunu boykot etmiş ve takip eden süreçte örgüt ikiye bölünmüştür (Behrooz, 2007: 187). Bölünmenin ardından Azınlık kanadı İslam Cumhuriyet'ine açık bir savaş ilan ederken Tudeh ile ittifak yapan Çoğunluk kanadı ilerici ve ABD karşıtı gördüğü *Mektebî* hizbine destek vermiştir (Behrooz, 2007: 197, 200). Örgütün sosyalist dünyaya bakışı da bölünme öncesi ve sonrası olarak ayrılarak değerlendirilmelidir. Kuruluş yıllarında Halkın Fedaileri, Tudeh'i

SSCB güdümünde politikalar izlemekle eleştirerek bağımsız bir yol tutulması gerektiğini savunmuştur (Behrooz, 2007: 167). Bölünmenin ardından Tudeh ile ittifak yapan Çoğunluk kanadı ise yoluna SSCB çizgisini kabul ederek devam etmiştir.

*Halkın Mücahitleri ve PEYKAR*

Halkın Mücahitleri, Şii İslam'ı sol kavramlarla yorumlayan bir örgüt olarak kurulmuş ve Halkın Fedaileri ile beraber İran'daki silahlı mücadelenin ikinci büyük öncüsü olmuştur. Örgütün İslam'ı referans alan ilk dönemine ait kuruluş aşamasında kaleme alınmış metinlerin eksikliğinden bu döneme ait birincil kaynaklar sınırlıdır. Ancak örgüt 1975 yılında büyük bir kırılma yaşayıp hareketin çoğunluğu Marksist ideolojiyi benimsediğinden 1979 sonrasında PEYKAR olarak anılacak grubun ortaya çıkış manifestosu dahil bazı birincil kaynaklara yine Farsça orijinallerinin İngilizce çevirilerinden ulaşmak mümkündür. PEYKAR, Halkın Mücahitleri içerisindeki bir bölünmenin ürünü olduğundan ve Mücahitler ismini ilerleyen yıllarda da kullanmaya devam ettiğinden bu bölümde Müslüman Mücahitler ile Marksist Mücahitlerin İran toplumsal yapısı, devrim stratejisi, diğer kesimlerle ilişkileri ve sosyalist dünyaya bakışları, bahsedilen ideolojik dönüşümün yarattığı kırılmalar gözetilerek tek bir başlık altında sunulacaktır.

Halkın Mücahitleri 1965 yılında, Muhammed Hanifnejad önderliğinde geleneksel İslam anlayışını ve mevcut ideolojileri reddedip İslam'ın Şii yorumunu "sınıf mücadelesi", "sömürü", "tarihsel maddecilik" gibi Marksizmden alınan kavramlarla sentezleyerek kurulan bir silahlı örgüttür. Devrimci önderliğin ulema sınıfında değil eğitimli Müslüman aydınlarda olması gerektiğini savunan örgüt diğer tüm radikal gruplar gibi Şah rejiminin mevcut baskı düzeninde legal siyaset yürütmenin mümkün olmadığını öne sürerek silahlı mücadelenin tek geçerli devrim stratejisi olduğunu kabul etmiştir (Behrooz, 2004). Halkın Mücahitleri daha çok eylemleri üzerinden adını duyurmuş ve İslam'ı temel aldıkları bu ilk dönem Siyahkel baskınının ardından gerçekleştirdikleri bir dizi silahlı eylem sonrası örgüt üyelerinin kısa sürede ortadan kaldırılmasıyla hızlıca son bulmuştur. Dolayısıyla Müslüman Mücahitlerin diğer örgütler, toplumsal kesimler ve dış dünya ile ilişkileri hakkında uzunca bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Bu hususta yalnızca örgütün ulema sınıfı ile temasına dair belirli bilgiler mevcuttur.

Halkın Mücahitleri'nin önderleri İslam'ı modern düşünceler ile revize etme girişimleri kapsamında Necef'te sürgünde bulunan Humeyni ile iletişime geçmiştir. Ancak Humeyni örgütün Marksizmden ödünç kavramlar

alması ve silahlı mücadele yöntemini benimsemesi nedeniyle kendilerine destek vermeyi reddetmiştir (Behrooz, 2004). Örgüt 1971 yılındaki ilk eylemlerinden 1975 yılına kadar olan süreçte kurucularının önemli kısmını infazlar ve tutuklamalar yoluyla kaybettikten sonra hareketin liderliğini ele alan Muhammed Taki Şehram Halkın Mücahitleri'nin İslam yerine artık Marksizmi benimsediğini ilan ederek 1979 Devrimi'nden sonra PEYKAR olarak bilinecek örgütün temellerini atmıştır.

Halkın Mücahitleri örgütü liderliği 1975 yılında İslam'ın bir "küçük burjuva idealizmi" olduğunu ve işçi sınıfını kurtuluşa götürecek devrime rehberlik edemeyeceğini ileri sürerek bundan sonrası için Marksizm'i temel alacaklarını yayınladıkları bir manifesto ile açıklamıştır. Bu kararı "ideolojik mücadelede niteliksel bir dönüşüm" olarak tanımlayan Marksist Mücahitler "gerici üstyapılar ve düşüncelerle" ilkesel bir mücadeleye giriştiklerini ilan etmiştir (ICSG, 1977: 17). Ancak örgüt oldukça çatışmalı bir sürecin ardından ideolojik pozisyonunu değiştirip Marksizme geçiş yaptığını ilan etse de İran'ın toplumsal yapısı ve devrim stratejisi üzerine çok az özgün düşünce geliştirip paylaşmıştır (Behrooz, 2007: 135). Yine de örgütün zaman içerisinde yayınladığı çeşitli broşür ve kitapçıklarda yürüttükleri bazı polemiklerden bu konulardaki tutumları hakkında çıkarım yapmak mümkündür.

Marksist Mücahitler'e göre İran'ın toplumsal yapısı "bağımlı kapitalizm" üzerinden şekillenmektedir. Buna göre İran'da feodal ilişkiler içsel dinamiklerden ziyade büyük oranda ABD emperyalizminin eliyle tasfiye edilmiş, kapitalist üretim yerleşmiş ve burjuvazi iktidara gelmiştir. Bu kapitalist sistem bağımlılık ilişkisi nedeniyle "bürokratik" ve "çarpık" olarak gelişmiştir (ICSG, 1977: 12, 50). Bu nedenle örgüte göre Şah rejimi, komprador burjuvazi ile beraber tamamen ABD çıkarlarına hizmet eden, geleneksel zor ve şiddet araçlarını da bünyesine katmış bir baskı düzenidir. Demokratik mücadelenin mümkün olmadığı bu diktatörlük ortamında Marksist Mücahitler'e göre geçerli olacak tek eylem yolu silahlı mücadeledir (Marxist.org, 2026a: 26). Ancak tek başına silahlı mücadele yeterli olmadığından örgütün işçi sınıfı içerisinde örgütlenmesi şarttır (Marxist.org, 2026b: 18). Devrimci parti ancak bu ikili mücadele sürecinin içinde kurulabilecektir (ICSG, 1977: 44). Devrim öncesi stratejisi bu şekilde şekillenen Marksist Mücahitler mevcut rejimin bir iç savaş siyaseti izlemeye başladığını, sosyalistlerin görevinin bu iç savaşı devrim ile karşı devrim arasındaki bir savaşa dönüştürmek olduğunu savunmuştur (ICSG, 1977: 18).

Örgütün diğer sosyalist oluşumlarla ilişkilerini dostane olarak tanımlamak mümkün değildir. Bilhassa Tudeh'e karşı çok büyük bir düşmanlık besleyen

Marksist Mücahitler bu partiyi, "revizyonist, reformist ve hain" gibi sıfatlarla anarak "beşinci kol" faaliyeti yürütmekle itham etmişlerdir. Halkın Fedaileri'ne karşı ise böylesi bir düşmanlıktan söz etmek mümkün değildir. İki örgüt başlarda birleşme yolları dahi aramış ancak hareketlerin dağınık yapısı nedeniyle bunun başarılamadığı vurgulanmıştır (ICSG, 1977: 34). Örgütün diğer toplumsal kesimler ile ilişkileri ise 1979 devrimine giden yolda şekillenmiştir. Marksist Mücahitler için liberal burjuvazi gerçek devrimi çalmak için mücadele içine sızan, esasında kendi diktatörlüğünü kurmak isteyen oldukça tehlikeli bir gruptur. Geleneksel küçük burjuvaziyi silahlı mücadeleye kazanılacak unsurlar arasında gören örgüt, Kürt ulusal hareketinin direnişine de destek vermiştir (ICSG, 1977: 28).

Örgütün devrim öncesi militan dini gruplara karşı tutumu da olumludur. Her ne kadar İslam'ı rehber olarak görmeyi bıraksa da Marksist Mücahitler, Şii İslam'ın içinde barındırdığı devrimci dinamiklere önem atfetmeyi sürdürmüş ve militan dini grupları Şah rejimine karşı mücadelede müttefik olarak görmeye devam etmiştir (ICSG, 1977: 42). Marksist Mücahitler'in dünya soluna bakışı da zaman içerisinde değişmiştir. Örgüt Marksizmi benimseyerek Müslüman Mücahitler ile yaşadıkları ayrışmanın ardındaki ilk dönemde Maocu ideolojiye yaklaşmıştır. SSCB'yi "sosyal emperyalist" olarak tanımlayan grup Mao'nun ölümünün ardından Çin'i de revizyonist bulmuş ve Arnavutluk çizgisine geçiş yapmıştır (Behrooz, 2007: 262).

*Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu*

THKO, 1970'li yıllarda Türkiye'de silahlı mücadeleyi savunarak eyleme geçen ilk sosyalist örgüt olarak İran'daki Halkın Fedaileri gibi bu konuda öncü bir rol üslenmiştir. Ancak Halkın Fedaileri'nin aksine THKO teoriden çok eylemi önceleyerek harekete geçmiştir. Yine de örgütün kurucu kadrosu, THKO'nun ideolojik pozisyonunu bir ölçüde tanımlamaya imkân veren metinler bıraktığından hareketin görüşlerini birincil kaynaklar üzerinden analiz etmek mümkündür. Örgütün karizmatik lideri, öğrenci hareketi içerisinde yükselen isimlerden Deniz Gezmiş iken teorik lideri yine '68 Hareketi'nin öncü figürlerinden Hüseyin İnan'dır. THKO'nun geride bıraktığı en kapsamlı politik metin İnan tarafından kaleme alınan *Türkiye Devriminin Yolu* kitapçığıdır. Buna ek olarak örgütün kuruluş bildirisi ve kurucuların mahkemede yaptıkları savunmalar da THKO'nun görüşlerini anlamak için kullanılabilecek kaynaklar arasındadır.

THKO'nun Türkiye'nin toplumsal yapısına dair görüşleri büyük ölçüde Hüseyin İnan'ın tahlillerine dayanmaktadır. Buna göre Türkiye; az gelişmiş kapitalizm, feodalizm ve yarı feodalizm gibi farklı üretim biçimlerinin aynı

anda hüküm sürdüğü, emperyalizme "yarı bağımlı" bir ülkedir (İnan, 1991: 5). Kapitalizmin gelişmesi özellikle Doğu illerinde yerleşmiş feodal, yarı-feodal ilişkileri kendiliğinden ortadan kaldırmamış aksine emperyalizmin güdümündeki kapitalistlerle geleneksel feodal unsurlar ittifak kurarak yeni bir egemen sınıf oluşturmuştur. Dolayısıyla örgüte göre Türkiye'deki temel çelişki bu hâkim sınıfın iş birliği içinde olduğu "emperyalizm" ile "halk kitleleri" arasındadır (İnan, 1991: 30). Örgütün devrim stratejisi de doğrudan bu çelişki üzerine kurgulanmıştır. Temel çelişki emperyalizm olduğundan önde duran görev anti-emperyalist ve anti-feodal unsurların bir araya geldiği geniş bir ittifak ile gerçekleştirilecek bir Milli Demokratik Devrim'dir (İnan, 1991: 30). Örgüte göre başta TİP tezleri olmak üzere "barışçıl" yollardan siyaset yaparak "zamanı geldiğinde halk savaşı verileceğini" savunan görüşlerin pratikte hiçbir karşılığı yoktur (İnan, 1991: 50). THKO emperyalizmin tahakkümü altında olan Türkiye'de bağımsızlığın "silahlı mücadele ile kazanılacağına ve bunun tek yol olduğuna" inanmaktadır (THKO, 2026). Örgüte göre emperyalizmin şehirlerdeki kontrolü daha fazla olduğundan silahlı mücadelenin kırsal alanları temel alması bir zorunluluktur. Halk savaşı kırdan başlatıldıktan sonra şehirler ve işçi sınıfı "mücadelenin ve devrimin öncülüğünü" yapacaktır (İnan, 1991: 45).

Örgütün devlete ve orduya karşı tutumunu Türkiye'nin yaşadığı tarihsel kırılmalar belirlemiştir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçerken Kemalizmin yön verdiği ordu ve devlet başlangıçta anti-emperyalist bir karakter taşımaktadır. Ancak bu yolun terk edilmesiyle 1950'lerden itibaren ABD emperyalizminin güdümüne giren bu yapı 12 Mart 1971 Askeri Darbesi'nden sonra ise "kesin olarak gerici ve işbirlikçi politikanın halk yığınlarına karşı baskı aracı haline gelmiştir". (İnan, 1991: 25). THKO'nun diğer sınıf ve kesimlere bakışı da bu grupların emperyalizmle girdikleri ilişki biçimi üzerinden şekillenmiştir. İşçi sınıfının yanı sıra köylüler, küçük memurlar ve kendini "yurtsever" olarak tanımlayan bütün anti-emperyalist unsurlar THKO'nun "halk savaşı" stratejisinin bileşenleridir (THKO, 2026). Büyük burjuvazi, toprak ağaları, tefeci tüccar sınıfı ve bunların temsilcisi olan bütün sağ siyasetler ise karşı olunan kesimler arasında yer almaktadır.

THKO'nun dönemin diğer büyük silahlı örgütleriyle olan ilişkisi "mesafeye dayalı iş birliği" olarak tanımlanabilir. Kırdan kente devrim stratejisini savunsa da THKO, kendini Maocu çizgide tanımlayan TKP-ML ile arasına mesafe koymuştur. THKP-C ile ise silahlı mücadelenin şehirleri temel alması yönündeki görüşlerinden dolayı teorik anlaşmazlıklar yaşanmıştır (İnan, 1991: 54). Başlangıçtaki birleşme planları bu nedenle askıya alınsa

da iki örgüt arasındaki ilişki düşmanlıktan çok iş birliğine dayanmış, THKO kurucuları idam cezası ile yargılanırken bu cezanın iptali için iki örgüt ortak bir eylem düzenlemiştir. Öyle ki THKP-C lideri Mahir Çayan ve arkadaşları, bu eylem sonrası Kızıldere'de girdikleri bir silahlı çatışmada hayatlarını kaybetmiştir.

Örgütün yurt dışındaki sosyalist yapılara bakışını zaman içinde yaşadığı çöküş ve yeniden kuruluş dinamikleri belirlemiştir. SSCB ve Çin'den bağımsız bir politika yürütülmesini savunan THKO kurucuları gerçekleştirdikleri bir dizi silahlı eylemin ardından askeri güçler tarafından yakalanarak 1972 yılında idam edilmiştir. Diğer kadroların çoğu 1974 yılına kadar cezaevinde kaldıktan sonra farklı fraksiyonlara ayrılmıştır. Hareketin ana gövdesi Halkın Kurtuluşu adını alarak SSCB çizgisini "sosyal emperyalist" olarak tanımlamış ve önce Çin, daha sonra ise Arnavutluk çizgisinde bir siyaset yürütmüştür. Türkiye Komünist Emek Partisi adını alacak daha küçük bir kanat ise SSCB'yi emperyalist olarak görmeyi reddederek kendi örgütünü inşa etmiştir.

*Türkiye Halk Kurtuluş Partisi- Cephesi*

THKP-C, Türkiye'deki radikal silahlı mücadeleyi başlatan iki örgütten biri olarak ardıllarıyla beraber 1970'li yılların neredeyse tümünde adından sıklıkla söz ettirmiştir. THKO'nun aksine Mahir Çayan örgütün hem karizmatik hem de ideolojik lideridir. Çayan, ilk gençlik yıllarından itibaren kaleme aldığı yazılarla devrimci hareket içerisinde teorik olarak en üretken figürlerden biri olmuştur. Dolayısıyla THKP-C'nin ideolojik pozisyonunu anlamak için Çayan'ın ortaya koyduğu bu metinlerden yararlanmak gerekmektedir.

THKP-C, diğer sosyalist örgütler gibi mevcut üretim ilişkileri ve emperyalizmin etkisi üzerinden tahlil ettiği Türkiye'yi Amerikan emperyalizminin "gizli işgâli" altında, "oligarşi"nin egemen olduğu bir "yeni sömürge" olarak tanımlamaktadır (Çayan, 2003: 309). Çayan'a göre oligarşi; işbirlikçi burjuvazi, toprak ağaları ve tefeci tüccar sınıfının ittifakına dayanırken Amerikan emperyalizmi bu dikta rejimini istediği şekilde yönlendirebilmektedir. "Sömürge tipi faşizm" olarak da tanımlanabilecek bu sistemde demokrasi ancak göstermeliktir (Çayan, 2003: 275, 309). THKP-C'ye göre İkinci Dünya Savaşı sonrası çarpık şekilde de olsa kapitalizmin gelişmesi üretimde artışa sebep olarak "nispi bir refah" dönemi yaratmış, bu da feodal döneme göre halk kitlelerinin düzene olan tepkisini yumuşatarak oligarşi ve halk arasında bir "suni denge" oluşmasına sebep olmuştur (Çayan 2003: 272). Bu suni dengeyi kırmanın tek yolu ise silahlı propagandadır. Kitleleri içinde bulundukları dikta rejiminin gerçek yüzünü görmeye itebilecek tek güç, öncü parti tarafından şehirlerde başlatılacak bir silahlı mücadeledir.

Çayan'ın bu yaklaşımı "Politikleşmiş Askeri Savaş Stratejisi" (PASS) olarak tanımlanır. Buna göre; "merkezi otoritenin ordusu, polisi, vs. ile "dev" gibi güçlü olarak halk kitlelerine gözüktüğü" ülkelerde bu illüzyonu kırarak sistemin altının ne kadar boş olduğunu ancak "askeri olmaktan çok politik mücadeleye dayanan" silahlı propaganda ifşa edebilir (Çayan, 2003: 281). THKP-C'ye göre şehir gerillası faaliyetiyle önce bu suni denge kırılacak ardından mücadele kırlara doğru yayılarak "halk savaşı" biçimini alıp devrimin gerçekleşmesini sağlayacaktır. THKP-C'nin işçi sınıfı ve köylülük dışında kalan toplumun diğer kesimlerine karşı bakışı oligarşiye karşı ittifak ihtimalleri üzerinden şekillenir. Buna göre memurlar, öğrenciler, zanaatkarlar ve aydınların yanında Kemalizmin ilerici unsurları ile milli burjuvazi de halk savaşına kazanılması gereken gruplar arasındadır. Ancak hareketin önderliği işçi sınıfında bulunmalı, Kemalizm ve milli burjuvazinin kuyruğuna takılma hatasına asla düşülmemelidir.

THKP-C 'nin diğer sosyalist örgütlerle ilişkileri özetlenen ideolojik pozisyonuna göre şekillenmiştir. TİP ve türevleri, devrim için halk savaşının zorunlu olduğunu anlamadıkları gerekçesiyle pasifist olmakla eleştirilmiştir (Çayan, 2003: 262). THKO ile ilişkiler ise yukarıda özetlendiği gibi teoride ayrışmaya pratikte ise iş birliğine dayanmıştır. THKO devrimci partiyi inşa etmeden harekete geçmekle eleştirilirken Kızıldere olayında görüldüğü üzere THKP-C, pratikte bu örgüte kendi lider kadrosunu feda etmeyi göze alacak kadar büyük bir destek vermiştir. Örgütün sosyalist dünya ile ilişkileri, 1970'li yıllar boyunca yaşanan bölünmelere göre farklılıklar göstermiştir. THKP-C kurucu kadrosu "barış içinde bir arada yaşama" ilkesine karşı çıkarak SSCB'yi "modern revizyonist" olarak tanımlasa da Maocu çizgiyi benimsememiştir. 12 Mart darbesinden sonra iki ana gövdeye ayrılan hareketin Devrimci Yol adını alan kanadı SSCB'yi düşman olarak görmeyen bu çizgiyi devam ettirirken Halkın Yolu kanadı doğrudan Çin çizgisine geçiş yapmıştır.

**Türkiye Komünist Partisi / Marksist-Leninist**

TKP-ML, tıpkı THKO ve THKP-C gibi '68 öğrenci hareketinin içerisinden doğmuş, ideolojik yaklaşımını kurucusu İbrahim Kaypakkaya'nın teorik çalışmalarından almıştır. Kaypakkaya, Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan gibi gençlik döneminde Mihri Belli'nin Milli Demokratik Devrim hareketi çevresinde yetişmiş, bu hareketin ikiye ayrılmasının ardından Maocu çizgiyi savunan ekibin içerisinde yer almıştır. Bu grubun da pratik tartışmalar nedeniyle kendi içinde başka bir bölünme yaşamasıyla Kaypakkaya, silahlı mücadeleyi başlatma hedefiyle TKP-ML'yi resmen kurmuştur. Örgütün

Türkiye'nin toplumsal yapısı ve devrimci mücadeleye dair tahlilleri de Kaypakkaya'nın kaleme aldığı teorik metinlere dayanmaktadır. Buna göre Türkiye iktisadi olarak "yarı feodal", siyasi olarak ise ABD emperyalizmine "yarı bağımlı" bir ülkedir (Kaypakkaya, 2016: 584). TKP-ML, Türkiye'de feodal sistemin sanılandan çok daha büyük oranda varlığını koruduğunu öne sürmektedir. Kaypakkaya, birden fazla üretim biçiminin aynı anda hüküm sürdüğünü kabul etmekle beraber, "feodalizm ile halk arasındaki çelişmenin", diğer bütün çelişmelerin gelişimini tayin ettiğini savunmaktadır (Kaypakkaya, 2016: 584). Kırsal alandaki feodal düzen emperyalizm ve komprador burjuvazinin de dayanağı olduğundan TKP-ML'ye göre Türkiye'deki "baş çelişme", feodalizm ve halk yığınları arasındadır.

Örgütün bu toplumsal tahlili devrim stratejisinin de Maocu halk savaşı modeline dayanmasını beraberinde getirmiştir. Kaypakkaya'ya göre Türkiye'de halen belirleyici sınıf köylülük olduğundan, Çin devrimine benzer bir deneyimle, ancak kırlardan başlatılacak bir silahlı ayaklanma yoluyla devrime ulaşmak mümkündür. Bunun için "sağlam bir kitle temeline, beslenme için yeterli kaynaklara ve askerî harekâta uygun araziye sahip köylük bölgeler" tespit edilecek, burada başlatılacak silahlı mücadele içinde "parti ve ordu" inşa edildikten sonra bu bölgelerde "kızıl siyasi iktidarlar" kurulacaktır. Bu kızıl siyasi iktidarlar büyüyerek zaman içinde bütün devrimci sınıf ve tabakaları birleştirecek ve nihayetinde ülke çapında siyasi iktidar ele alınacaktır (Kaypakkaya, 2016: 282). Örgütün diğer sosyalist örgütler ve toplumun farklı kesimleriyle ilişkilerini bu Maocu strateji kadar Kaypakkaya'nın Türkiye tarihine dair bazı özgün değerlendirmeleri de belirlemiştir. İbrahim Kaypakkaya, Kemalizm ve Kürt sorunu gibi konularda dönemine göre en radikal tahlilleri yapan liderlerden biridir. '68 Hareketi içinden gelen diğer sosyalist grupların aksine Kaypakkaya, Kemalizme ilerici bir rol atfetmemiş ve yeni kurulan cumhuriyeti emperyalizm ile iş birliği yaparak feodal ilişkileri pekiştiren "askeri-faşist bir diktatörlük" olarak tanımlamıştır (Kaypakkaya, 2016: 366).

Kürt sorununa "ulusların kaderlerini tayin hakkı" perspektifiyle yaklaşan Kaypakkaya, Kürtlerin ayrılma hakkını tanımakla beraber her türlü milliyetçi akımın karşısında konumlanmak gerektiğinin altını çizmiştir (Kaypakkaya, 2016: 250). Dolayısıyla TKP-ML, diğer grupların aksine Kemalizme yaslanan tabakalara ve "yurtseverlik" söylemi etrafında birleşen gruplara ciddi bir devrimci rol atfetmemiş, "milli demokratik" unsurlarla arasına mesafe koymayı tercih etmiştir. THKO ve THKP-C kadrolarına karşı açık bir düşmanlık gütmese de TKP-ML; "küçük burjuva akımlar" olarak tanımladığı

bu iki grubu, "kitlelerin sınıfsal mücadelesinin yerine bir avuç öfkeli aydının komploculuğunu geçirmek" ile suçlamıştır. Bu nedenle her iki örgütün de "komünist" olarak tanımlanmasından kaçınılmıştır. (Kaypakkaya, 2016: 504). Kaypakkaya'ya göre TKP, kurucusu Mustafa Suphi öldükten sonra "revizyonist" bir yola savrulmuş Mihri Belli ve Hikmet Kıvılcımlı gibi isimler de bu yolu takip etmeyi sürdürmüştür. Parlamento "egemen sınıfların istedikleri zaman kaldırıp bir kenara atabilecekleri bir araç" olduğundan TİP ve benzer oluşumların bu sınırlar içindeki siyasetini kabul etmek de mümkün değildir (Kaypakkaya, 2016: 318).

TKP-ML'nin yurt dışı sosyalist hareketlere olan bakışı kurulduğu andan itibaren oldukça nettir. Maocu bir parti olarak Çin tezlerini benimseyen örgüte göre SSCB, devrimi takip eden yıllarda yaşadığı dönüşümle "sosyal emperyalist" bir karaktere bürünmüştür. Onun çizgisindeki tüm partiler de ancak "modern revizyonist" olarak tanımlanabilir (Kaypakkaya, 2016: 420). Tıpkı diğer örgütler gibi TKP-ML de kurucu lideri ve kadrosunu kısa süre içerisinde kaybetmiş ve 12 Mart sonrası hareket içerisinde belirli bölünmeler yaşanmıştır. Örgütün ana gövdesi Çin'i referans almayı sürdürmekle beraber, ayrılan bazı küçük gruplar ise Arnavutluk tezlerini benimseyerek yollarına devam etmiştir (Ersan, 2014: 224). İran ve Türkiye'deki radikal sosyalist örgütlerin ülkeleri ve dünya ile ilgili temel teorik değerlendirmeleri işte bu şekildedir. Ele alınan grupların birbirleriyle olan benzerlik ve farklılıkları üzerinden detaylı bir karşılaştırması sonuç bölümünde yapılacaktır.

**Sonuç**

Bu çalışmada; genellikle modernleşme süreci, İslam Devrimi ve sonrası üzerine araştırmalara konu olan İran'da devrim öncesi sol muhalefetin radikalleşme süreci Türkiye deneyimiyle karşılaştırılmıştır. Bunun için ilk olarak İran'da solun kitlesel destek bulmasında en büyük paya sahip olan Tudeh'in kuruluşu, yükselişi ve gerileyişi ele alınmıştır. Genellikle geleneksel ve şiddet içermeyen eylem biçimlerini benimseyen Tudeh'in İran siyasi tarihindeki kritik anlarda hareketsiz kalması, İran solunun radikalleşmesindeki içsel dinamiklerin başında gelmektedir. Kuruluşundan 1950'li yılların sonlarına kadar ciddi bir popüler desteğe ulaşan parti, ne Musaddık'ın Şah rejimine karşı giriştiği mücadelede ne de ABD destekli askeri darbede elinde bulundurduğu gücü doğru şekilde kullanabildiği için kendinden sonra gelen sosyalist kuşaklar tarafından pasifist olmakla suçlanmıştır. Benzer şekilde TİP, 1960'lı yılların ortasında Türkiye'de solun Cumhuriyet döneminde ilk kez parlamentoda temsil edilmesini sağlayacak kadar büyük bir kitle desteğine ulaşmıştır. Ancak zamanla parlamento

siyasetini sokak siyasetinin önüne koyan parti, 1968'in devrimci dinamizmi içindeki gençlik hareketi tarafından pasifist bulunmuş ve daha radikal mücadele yöntemlerine meyledilmesine yol açmıştır.

Ancak ele alınan radikalleşme kavramı yalnızca İran ya da Türkiye'ye özgü değildir. Dolayısıyla bu durumu tam anlamıyla ortaya koyabilmek adına çalışmanın bir sonraki bölümünde '68 Hareketi'nin dünyanın farklı gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerinde nasıl tezahür ettiği ve İran-Türkiye ikilisinin bu denklemin neresinde yer aldığı sorularına yanıt aranmıştır. '68 Hareketi, iktisadi olarak gelişmiş dünyada tüketim toplumu ve onun getirdiği her türlü iktidar ilişkisine bir başkaldırı anlamına gelirken, sömürge ya da emperyalizme göbekten bağımlı az gelişmiş ülkelerde sol açısından bir siyasi iktidar kavgasına dönüşmüştür. Bu nedenle takip eden bölümde İran ve Türkiye'de iktidarı ele geçirmek üzere gençlik hareketinin liderleri tarafından oluşturulan sol örgütlerin kuruluş süreçleri, üyelerinin sınıfsal geçmişi ve gerçekleştirdikleri belli başlı eylemlerin niteliği hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. İran'da şehir veya kır gerillası eylem biçimlerini benimseyen kabaca iki büyük örgüt, Marksist kökenli Halkın Fedaileri ve İslami-sol tandanslı Halkın Mücahitleri örgütleridir. Halkın Fedaileri, 1971 yılında yaptığı Siyahkel eylemi ile İran'da silahlı mücadeleyi başlatırken Halkın Mücahitleri de kısa süre içerisinde ona katılmış ve birkaç senelik bir süre zarfında her iki örgüt de gerçekleştirdikleri eylemler sonrası kurucu kadrolarını kaybetmiştir. Halkın Fedaileri 1979 yılına gelindiğinde, silahlı mücadelenin bırakılmasını savunan ve çoğunluğu oluşturan bir grubun Tudeh çizgisine geçmesiyle "Çoğunluk" (Ekseriyyet) ve "Azınlık" (Ekalliyet) olarak ikiye bölünmüştür. Halkın Mücahitleri ise örgüt içindeki kırılmasını 1975 gibi erken bir tarihte yaşamış yine hareketin çoğunluğu İslamı reddederek Marksizmi benimsediğini ilan ettikten sonra örgüt Marksist Mücahitler ve Müslüman Mücahitler olarak ikiye ayrılmıştır.

'68 Hareketi Türkiye'de de tıpkı İran gibi üniversite çevresinde bir araya gelen yeni bir gençlik hareketini solun merkezine yerleştirmiştir. 1970'lerin başında öğrenci hareketinin lider figürleri çeşitli teorik anlaşmazlıklar nedeniyle kendi örgütlerini kurarak silahlı mücadeleyi başlatmışlardır. Deniz Gezmiş çevresindeki grup THKO, Mahir Çayan ekibi THKP-C ve İbrahim Kaypakkaya'yı takip eden çevre TKP-ML isimli örgütleri kurarak toplamda iki yılı bulan bir sürede şehir ve kır gerillası türünde eylemlere imza atmışlardır. 12 Mart 1971 yılında gerçekleşen askeri darbenin ardından bahsedilen örgütlerin kurucu kadrolarının hemen hepsinin ortadan kaldırılmasıyla kırılma sürecine giren bu örgütler, 1974 yılında ilan edilen

genel affın ardından farklı fraksiyonlara ayrılarak yollarına devam etmiştir. Ne var ki bahsedilen örgütlerin ikincil kaynaklar üzerinden yapılan bu genel değerlendirmesi karşılaştırmalı bir değerlendirme yapmak için yetersizdir. Dolayısıyla çalışmanın son bölümünde İran ve Türkiye'deki silahlı sol örgütlerin kendi ülkeleri ve dünyaya karşı bakışları, geriye bıraktıkları yayınlar üzerinden detaylı şekilde analiz edilmiştir. Söz konusu örgütler toplumsal yapı tahlilleri, devrim stratejileri, birbirleriyle ve diğer toplumsal kesimlerle ilişkileri ve sosyalist dünyaya bakışları gibi analiz birimleri üzerinden incelenmiştir. Bütün bunlara göre, İran ve Türkiye'deki radikal sol hareketin benzerlik ve farklılıklarının karşılaştırılmasıyla ulaşılan sonuçları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür.

İlk olarak ele alınan örgütlerin kendi ülkelerinin toplumsal yapısını tanımlama yönünden belirgin şekilde ayrıştıklarının altını çizmek gerekmektedir. Buna göre Halkın Fedaileri, Müslüman Mücahitler ve Marksist Mücahitler, 1963 yılında başlatılan Beyaz Devrim'in ardından İran'ın artık feodal bir ülke olarak tanımlanamayacağını, emperyalizme ve komprador burjuvaziye bağımlı olsa da İran'da hâkim üretim biçiminin kapitalizm olduğunu savunmaktadır. Türkiye'de ise genel olarak üç örgüt de ülkede feodal ilişkilerin tam anlamıyla tasfiye edilmediği görüşünde ortaklaşmaktadır. TKP-ML, Maocu çizgisiyle bu konuda en net yaklaşıma sahip örgüt olarak ülkede temel çelişkiyi belirleyen sistemin feodalizm olduğunu öne sürmektedir. THKO ise farklı üretim biçimlerinin ülkede aynı anda var olduğu tespitinden yola çıksa da özellikle Doğu illerinde feodal ilişkilerin çözülmediğinden hareketle devrimci stratejinin kırları temel alması gerektiğini iddia etmektedir. THKP-C'ye göre de Türkiye'de feodal unsurlar tam olarak tasfiye edilememiştir. Zira "oligarşi" olarak tanımlanan egemen sınıf ittifakının içinde toprak ağaları hala önemli bir yer kaplamaktadır.

Devrim stratejisi tartışmasında İran ve Türkiye'deki tüm örgütler tek yolun silahlı mücadele olduğu görüşünde uzlaşmaktadır. Mesud Ahmetzade'nin "küçük motor-büyük motor" yaklaşımında ifadesini bulduğu şekilde, öncü bir silahlı grubun mücadelesinin büyük kitleleri harekete geçireceği fikri her örgüt için ortaktır. Özellikle Halkın Fedaileri teorisyenlerinden Emir Perviz Puyan ve THKP-C lideri Mahir Çayan'ın teorik yaklaşımları arasında çok büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Puyan'ın "iki mutlak" metaforu ile Çayan'ın "suni denge" yaklaşımı ortak biçimde, İran ve Türkiye'de devletin halka kendini olduğundan çok daha güçlü göstererek bir yanılsama yarattığını ve bunun altının ne kadar boş olduğunun ancak silahlı mücadele ile gösterilebileceğini öne sürmektedir. Silahlı mücadelenin hangi alanı esas alacağı sorusu ise

devrim stratejilerindeki farklılıkların temelini oluşturmaktadır. Toplumsal yapı tahliliyle uyumlu biçimde THKO ve TKP-ML devrimin kırlardan başlayarak yayılması gerektiğini savunurken THKP-C şehirleri hedef alan stratejisiyle bundan ayrışmaktadır. İran'da ise feodalizmin artık hâkim olmadığı genel bir kabul olduğundan silahlı mücadelenin şehirleri temel alması görüşü daha çok ön plana çıkmaktadır.

İncelenen örgütlerin devlet ve iktidara karşı bakışları ülkelerinin tarihsel gelişimleriyle ilgili tahlilleri üzerinden şekillenmektedir. İranlı örgütlerin hemen tümü kurulduğu andan itibaren Şah rejimini, ülkenin zenginliklerini kendi çevresindeki gruplara ve dış güçlere peşkeş çeken baskıcı ve emperyalizmle iş birliği yapan bir diktatörlük olarak görmektedir. Türkiye'de ise THKO ve THKP-C'nin devlete karşı değerlendirmeleri tarihsel dönemlere göre farklılaşmaktadır. Bu iki grup Millî Mücadele'yi anti-emperyalist bir savaş olarak görerek Cumhuriyet'in kurucu Kemalist kadrosunu "ilerici" bir grup olarak tanımlamaktadır. Her iki örgüt de 1950'li yıllardan itibaren ABD emperyalizminin etkisi altına girilmesiyle devletin gerici bir karaktere büründüğü görüşünü paylaşmaktadır. TKP-ML ise Millî Mücadele'yi feodal sınıflarla ortaklaşa yürütülen bir süreç olarak görerek Kemalist rejimi emperyalizmle işbirliği içindeki bir askeri-faşist diktatörlük olarak tanımlamakta ve devlete ilk andan itibaren olumsuz bir şekilde bakma yönünden İran'daki örgütlere yaklaşmaktadır.

Ele alınan sosyalist örgütlerin toplumun diğer kesimlerine karşı bakışlarını ülkelerinin bazı özgün yanları belirlemiştir. İran'da, nihayetinde devrimin lideri olacak, rejimle mücadele halinde bir din adamları sınıfı mevcutken Türkiye'de 1970'li yıllardaki siyasi mücadelede böyle bir yapının varlığından söz etmek mümkün değildir. İran'da Marksist kökenli Halkın Fedaileri ve PEYKAR dahil hemen tüm örgütler devrim öncesinde bu militan dini grupları Şah'a karşı ittifak yapılacak gruplar arasında görürken burjuvazinin büyük kısmını komprador olarak değerlendirdiklerinden bu sınıfla mücadele içerisinde yer almışlardır. Liberal burjuvazi ise genel olarak etkisiz ve devrimci mücadele için göz ardı edilebilir bir unsur olarak görülmüştür. Yine de Marksist Mücahitler, liberal görünen burjuva unsurların dahi esasen kendi diktatörlüklerini kurma amacında olduğunu öne sürerek bu grubu tehdit oluşturan kesimlerden biri olarak işaret etmiştir. Türkiye'de ise THKO ve THKP-C için şehir küçük burjuvazisi, aydınlar, Kemalizm'in ilerici unsurları devrime kazanılması gereken kesimler olarak görülürken Maocu bir kır devrimi öngören TKP-ML bu gruplara devrimci bir rol atfetmemiş aksine Kemalist grupları ve "milli" olarak tanımlanan burjuvaziyi egemen güçlerin arasında tanımlamıştır.

İran ve Türkiye'deki devrimci sosyalist örgütlerin dünya sosyalist hareketine bakışları ise ülke bazlı bir ayrışmadan çok ideolojik yaklaşım farklılıklarına dayanmaktadır. İran'da Halkın Fedaileri ile Türkiye'de THKO ve THKP-C'nin SSCB'ye bakışı büyük ölçüde ortaklık göstermektedir. Bu oluşumlar Tudeh ve TİP'in Moskova yanlısı politikalarına karşı çıkarak bağımsız hareket edilmesi gerektiğini savunmakla beraber SSCB'yi emperyalist olarak tanımlamaktan imtina etmişlerdir. Ancak Marksist Mücahitler ve TKP-ML, SSCB'yi sosyal emperyalist olarak tanımlayarak açıkça Çin yanlısı bir siyaseti benimsemiştir. Her iki ülkede de adı geçen örgütlerin yaşadıkları bölünmeler bu konudaki tutumlarının da zamanla değişmesine neden olmuştur. Buna göre THKO'dan ayrılan Halkın Kurtuluşu ile Marksist Mücahitler'in yaşadığı dönüşüm büyük benzerlik taşımaktadır. Her iki grup da bir süre açıkça Çin çizgisini benimsedikten sonra 1970'lerin sonları itibarıyla Arnavutluk tezlerine geçiş yapmıştır. Diğer yandan THKP-C'den ayrılan Halkın Yolu grubu, SSCB'ye karşı tarafsız olan tutumunu terk ederek doğrudan Çin yanlısı bir politikayı benimsemiştir. Bunun tam zıddı ise Halkın Fedaileri'nin bölünmesi ile yaşanmış, hareketin Tudeh'le iş birliği yapan Çoğunluk kanadı bu ayrılığın ardından SSCB'nin ideolojik rotasına girmiştir.

İran radikal solunun bu çalışmada özetlenen macerası 1979 Devrimi'nin İslam Cumhuriyeti'ne dönüşüm sürecindeki tasfiyelerle sonlanırken Türkiye'deki örgütlerin mücadelesi ise 12 Eylül'de yaşanan askeri darbe ile birlikte sönümlenmiştir. Her iki ülkede silahlı mücadelenin 1980'li yıllardan sonra Kürt hareketi tarafından devralınması da son bir ortak nokta olarak not edilmelidir. İki ülke arasındaki radikal sosyalist hareketin gelişim tarihindeki benzerliklere ve farklılıklara odaklanan bu çalışma, Türkiye sosyalist hareketiyle farklı ülkelerdeki sosyalist örgütlerin deneyimlerinin karşılaştırmalı analizine bir katkı vermeyi amaçlamaktadır. Zira bu tip çalışmalar yalnızca geçmiş olayların dökümünü sunmak için değil güncel tartışmalara katkı vermek için de değerlidir. Örneğin 2025 yılının haziran ayında ABD-İsrail ittifakının İran'a açtığı savaşa karşı bu ülkelerin sosyalist hareketlerinin aldığı tutum, çalışmada sunulan tarihsel arka planla birlikte düşünüldüğünde daha iyi kavranabilir. İran'ın Humeyni sonrası lideri Ayetullah Ali Hamaney'in öldürülmesiyle 2026 Şubat ayında yeniden başlayan çatışmaların ardından İran ve Türkiye sosyalist hareketi savaş karşısındaki pozisyonlarını netleştirmeye başlamıştır. İran'da gerek Tudeh'in günümüzdeki devamcısı olduğu iddiasını taşıyan gruplar, gerekse Komalah gibi sosyalist Kürt örgütleri yaptıkları açıklamalarda İran solunun tarihsel anti-emperyalist söylemini devam ettirmişlerdir. İranlı sosyalistler İslam Cumhuriyeti ve ABD emperyalizmi arasında bir tercih yapmayı

reddedip İran halkının kendi mücadelesiyle kurtuluşa ulaşması gerektiğine dayanan bir üçüncü yol yaklaşımında büyük ölçüde ortaklaşmaktadır. Türkiye sosyalist hareketinin savaş karşısındaki genel tavrını da 1960'lı yıllardan itibaren kök salan anti-emperyalist damarın belirlediğini söylemek mümkündür. Farklı sol geleneklerin hemen hepsi İran'daki İslami rejimin karşısında olmakla beraber haziran ayında başlayan savaşın bir emperyalist saldırganlık olduğu konusunda hemfikirdir. Emperyalizm tanımının dar anlamda ABD ile sınırlanıp sınırlanamayacağı, İran'ın bölgesel emperyalist karakteri vb. konular üzerinde belirli tartışmalar sürse de ABD-İsrail ittifakının "özgürleştirme" söylemini takip eden ana akım bir gruptan söz etmek mümkün değildir. Ancak bahsedilen savaş dahil dünyanın içinden geçtiği bu kaotik dönemin hikâyesi halen yazılmaya devam etmektedir. Sosyalist hareketin bu dönemde verdiği mücadelenin tarihini de ancak bu hikâyeye nokta konulduktan sonra gelecek kuşakların çalışmaları hakkıyla aydınlatacaktır.

**Sonnotlar**

1- Can Yücel'in Konuşması – 1965. https://www.tustav.org/gorsel-isitsel/can-yucelin-konusmasi-1965/. Son Erişim Tarihi, 19/12/2025.

2- Yaşar Kemal'in Konuşması – 1965. https://www.tustav.org/gorsel-isitsel/yasar-kemalin-konusmasi-1965/. Son Erişim Tarihi, 19/12/2025.

**Kaynakça**

Abrahamian, E. (1980) "The Guerrilla Movement in Iran, 1963-1977", *Merip Reports,* 86, 3-15.

Abrahamian, E. (2018) *Modern İran Tarihi*. Çev. D. Şendil, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Afshin, M. A. (1993) *A History of the Iranian Student Movement Abroad: The Confederation of Iranian Students/National Union (1960-75),* Yayımlanmamış Doktora Tezi, California: University of California.

Ahmadzadeh, M. (2017) "Armed Struggle; both a Strategy and a Tactic", C. Kistler (Der.*), Fedai Guerillas Speak On Armed Struggle in Iran* içinde, Collection "Colorful Classics" 12: Foreign Languages Press, 23-144.

Alaolmolki, N. (1987) "The New Iranian Left", *Middle East Journal,* 41(2), 218–233.

Ansari, A. M. (2001) "The Myth of the White Revolution: Mohammad Reza Shah, "Modernization" and the Consolidation of Power", *Middle Eastern Studies*, 37(3), 1–24.

Ashraf, H. (2017) “An Analysis of One Year of Urban and Mountain Guerilla Warfare How Did the Siahkal Insurrection Begin”, C. Kistler (Der.), *Fedai Guerillas Speak On Armed Struggle in Iran* içinde, Collection “Colorful Classics” 12: Foreign Languages Press, 184-205.

Asinovskiy, D. (2024) “Rostislav Ulianovskii, the Tudeh Party of Iran and Soviet Attempts to Set Iran on a Non-Capitalist Path of Development (1979–83*)”, Cold War History*, 24(1), 45-65.

Aydınoğlu, E. (2007) *Türkiye Solu, 1960-1980: “Bir Amneziğin Anıları”*. İstanbul: Versus Kitap.

Behrooz, M. (2004) “Iran’s Guerrillas The Legacy of Iran’s Guerrilla Movement”, *iranian.com*, https://iranian.com/Behrooz/2004/September/Left/index.html, (Son Erişim Tarihi, 20/02/2026)

Behrooz, M. (2007*) Nasıl Yapılamadı: İran’da Solun Yenilgisi*, Çev. E. Özkaya, Ankara: Epos Yayınları.

Bora, T. (2016) *Cereyanlar: Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Chaqueri, C. (1999) “Did Soviets Play a Role in Founding the Tudeh Party in Iran?”, *Cahiers du Monde Russe*, 40(3), 497-508.

Çayan, M, (2003) *Bütün Yazılar*, Eriş Yayınları.

Çubukçu, A. (2014) *Bizim 68*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Ebrahimi, M. ve Yusoff, K. (2011) “The Aftermath of Coup d’ Etat Against Mohammad Mosaddeq of Iran in 1953: Reflections from British Documents”, *International Journal for Historical Studies*, 2(2), 203-220.

Ersan, V. (2014) *1970’lerde Türkiye Solu*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erten, A. B. (2007) “Türkiye’de 68”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 8 içinde*, İstanbul: İletişim Yayınları, 834-846.

Hobsbawm, E. (1996) *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, Çev. Y. Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

ICSG (Iranian Communist Student Group) (1977) *Documents from the Iranian Communist Movement*, ICSG.

İnan, H. (1991) *Türkiye Devriminin Yolu*, İstanbul: Ulusal Kültür.

Jahanpour, F. (1984) “Iran: The Rise and Fall of the Tudeh Party”, *The World Today,* 40(4), 152–59.

Johansson, P. (2017) “China, Vietnam, And the European 1968: A Note on Chronology and World Revolution”, *Monde(s),* 11(1), 79-94.

Kaypakkaya, İ. (2016). *Bütün Eserleri,* İstanbul: Nisan Yayınları.

Khandagh, N. (2016) "The Hıstorıcal Background Of The Tudeh Party (Mass Party) Of Iran 1941-47", *European Journal of Research and Reflection in Arts and Humanities*, 4(2), 1-25

Köse, A. (2018) "Kadınların Hafızasındaki 68 Gençlik Hareketi", *Birikim Dergisi,* (349-350), 24-32.

Laçiner, Ö. (1998) "Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak '68", *Birikim Dergisi*, 109, 17-27.

Marxist.org (2026a) "Solidarity Statement of the OMPI with the Justice- seeking Struggle of the Workers", *marxist.org*, https://www.marxists.org/history/erol/iran/ompi-wc-2.pdf, (Son Erişim Tarihi, 20/02/2026).

Marxist.org (2026b) "The Working Class and Iranian Revolutionary Movement", *marxist.org*, https://www.marxists.org/history/erol/iran/ompi-wc.pdf, (Son Erişim Tarihi, 20/02/2026).

Mather, Y. (2011) "Iran's Tudeh Party: A History of Compromises and Betrayals", *Critique: Journal of Socialist Theory*, 39(4), 611-627.

Mohendesi, S. (2023) *Red Internationalism*, Cambridge: Cambridge University Press & Assessment.

Pouyan, A. P. (2017) "The Necessity of Armed Struggle and Refutation of the Theory of "Survival" C. Kistler (Der.), *Fedai Guerillas Speak On Armed Struggle in Iran* içinde, Collection "Colorful Classics" 12: Foreign Languages Press, 160-183.

Pouyan, A. P. (2026) "The Necessity of Armed Struggle and Refutation of the Theory of "Survival", *marxist.org,* https://www.marxists.org/subject/iran/pouyan/necessity-armed-struggle.pdf, (Son Erişim Tarihi: 20/02/2026).

Raine, F. (2001) "Stalin and the Creation of the Azerbaijan Democratic Party in Iran, 1945", *Cold War History*, 2(1), 1-38.

Randjbar-Daemi, S. (2020) "The Tudeh Party of Iran and the Peasant Question, 1941–53", *Middle Eastern Studies*, 1-19, https://doi.org/10.1080/00263206.2020.1781627

Şener, M. (2015) *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul: Yordam.

Tabaar, M. A. (2025) "Ideological Proximity and Armed Group Competition: The Case of the Iranian Mojahedin. *Perspectives on Politics"*, *cambridge.org*, https://www.cambridge.org/core/journals/perspectives-on-politics/article/ideological-proximity-and-armed-group-competition-the-case-of-the-iranian-mojahedin/ADA6B837379504F1C8B4463AF6A286F1, (Son Erişim Tarihi, 20/02/2026).

Toprak, Z. (2013) "TİP Kongreleri, Kürt Sorunu ve E. J. Hobsbawm", *Toplumsal Tarih*, 236, 56-62

THKO. Wordpress (2026) “Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu Kuruluş Bildirisi (04 Mart 1971*)”, thko.wordpress.com,* https://thko.wordpress.com/1971/03/04/turkiye-halk-kurtulus-ordusu-kurulus-bildirisi-04-mart-1971/ (Son Erişim Tarihi, 20/02/2026).

Uslu, A. (2008) “Prag Darbesi’nden Prag Baharı’na Çekoslovakya’nın Yirmi Yılı (1948-1968)”, *Devrimci Marksizm*, 6-7, 150-177.

Vaghefi, S. (2017) *20. Yüzyılda İran’da Sosyalist Hareketler ve Sol Partiler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Varuy, N. (2010) *Türkiye İşçi Partisi Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971)*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.